

B88766

KÖZLEMÉNYEK
A SZEGEDI M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI-LÉLEKTANI INTÉZETÉBŐL

—VI.—

BEREND KLÁRA:

AZ IFJÚSÁG IRODALMI ÉRDEKLŐDÉSE

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDÁJA SZEGED.
1935.

RECEIVED
JAN 10 1900
U.S. DEPT. OF AGRICULTURE
WASHINGTON, D.C.

THE SECRETARY OF AGRICULTURE

TO THE SECRETARY OF AGRICULTURE

FROM THE SECRETARY OF AGRICULTURE

RECEIVED

RECEIVED

KÖZLFMÉNYEK

A SZEGEDI M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI-LÉLEKTANI INTÉZETÉBŐL

VI.

BEREND KLÁRA:

AZ IFJÚSÁG IRODALMI ÉRDEKLŐDÉSE

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDÁJA SZEGED.

1935.

SZTE Egyetemi Könyvtár

1000662778

*A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott
doktori értekezés.*

Bíráló: Dr. VÁRKONYI HILDEBRAND egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: Dr. BARTÓK GYÖRGY egy. ny. r. tanár.

B 88766

TARTALOM.

I. Bevezetés.	— — — — —	5
II. A fiúk olvasmányai a mesekorszak és a serdülőkor között.	—	8
A) a mesekorszak vége	— — — — —	8
B) A realitás	— — — — —	9
C) Az élménykeresés.	— — — — —	11
D) Az erkölcsi érzék, hőskultusz.	— — — — —	13
III. A leányok olvasmányai a mesekorszak és a serdülőkor között.	—	17
A) A mesekorszak vége.	— — — — —	17
B) Leánytörténetek.	— — — — —	19
IV. A serdülő ifjú irodalmi érdeklődése.	— — — — —	23
A) A serdülő és az irodalom.	— — — — —	23
B) A történelmi olvasmány.	— — — — —	26
C) Egyéni és társadalmi problémák.	— — — — —	28
D) Irodalmi realizmus és tudomány.	— — — — —	32
V. Serdülő leányok könyvtárményei.	— — — — —	36
A) Nőtípusok.	— — — — —	36
B) A történelmi olvasmány.	— — — — —	38
C) Etikusi típus	— — — — —	39
D) Emócionális típus.	— — — — —	40
E) Reális típus.	— — — — —	41
F) Intellektuális típus.	— — — — —	42
VI. A serdülő ifjúság formai és esztétikai érzéke.	— — — — —	44
A) Regény.	— — — — —	45
B) Dráma.	— — — — —	45
C) Líra.	— — — — —	47
VII. Befejezés.	— — — — —	49
VIII. Irodalom.	— — — — —	51
IX. Táblázatok.	— — — — —	55

B e v e z e t é s.

A gyermek irodalmi érdeklődése elsősorban pszichológiai és biológiai adottságokkal determinált viselkedési forma. Az intellektuális szempont egész a pubertás végéig másodlagos, vagy legalább is egyenlő erővel lép fel mellette a másik kettő. Az irodalom jelentősége és szerepe a gyermek és az ifjú világképének és önismeretének alakításában csak az egyén minden irányú viselkedésformáinak figyelembevételével érthető és magyarázható. Éppen ezért, munkánk megírásánál az ifjúkorra vonatkozó általános magyarázatokból szintézist készítettünk. Minden egyes fejlődési fázisban felvetjük és felhasználjuk az ifjúkor különböző értékeléseit. *Ch. Bühler* biológiai-pszichológiai, *E. Spranger* strukturpszichológiai, *W. Hoffmann* riimupos erkölcsi és *W. Stern* önismereti és önértékelési magyarázata lesznek azok az alapszempontok, amelyek figyelembevételével dolgozni fogunk.

Az idevágó speciális munkák főleg a német tudományos irodalomból valók. *Busse* (6), *Bühler* (9), *Kesselring* (31), *Köster* (54), *Quast* (69), *Rumpf* (73), nagyobb méretű, experimentális alapon készült értekezései világítják meg közelebről a problémát. A francia *Roubakine* (72) (a könyvészet pszichológiájával foglalkozó internacionális intézet igazgatója, Lausanne) megállapításai voltak leginkább segítségünkre adataink feldolgozásánál.

A magyar pedagógiai irodalom eddig, a nevelés mindenkori céljának megfelelően, főleg azzal a kérdéssel foglalkozott: melyek lennének az ifjúságnak hasznos és a közösség szempontjából kívánatos olvasnivalók. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az *ifjúsági könyvtárak* problémái, a jó ifjúsági könyvek szükségességének hangoztatása, feltűnően sokat szerepelnek a nevelők értekezéseiben. De a gyermeki

érdeklődésből kiindulva, csak a legújabb időkben igyekeztek — egyelőre természetesen csak elméletben, — megoldani a kérdést. Nagy László, Nógrády László és legújabban Ligeti Boriska tanulmányait külön is fel kell sorolnunk. „A gyermek“ önálló rovatot nyitott Nógrády László vezetésével, melyben a gyermek és az irodalom problémáit tárgyalták. Különösen 1912—18. között volt erős az ezirányú érdeklődés. „*A Jövő Utjain*“ 1934. március—áprilisi száma teljes egészében ezzel a kérdéssel foglalkozik.

Munkánkban két egymással állandóan érintkező részt dolgoztunk ki.

Egyrészt az idevágó művek alapján kialakult egy kép, az ifjúkor irodalmi érdeklődésének tisztán elméleti alapon kapott rajza. Életkor, nem, szellemi fejlettség, szociális miliő figyelembevételével igyekeztünk az ifjúságnak az irodalommal szemben elfoglalt álláspontját megvilágítani. Kutatnunk kell, hogy mit vár az ifjúság a könyvtől, miért olvas könyvet; nem arról a szerepről beszélünk itt, amit a felnőtt, az iskola, a hivatalos környezet a könyvnek, mint fontos nevelési tényezőnek szán. Másrészt azt a célt tűztük ki, hogy az ifjúság ilyen irányú önvallomásait figyelembe véve, kísérleti úton és megfigyelésekkel keressük az irodalom szellemi jelentőségét az ifjú életében. A már előre meglévő, de külföldi mintákból kialakított képet összehasonlítottuk a magyar gyermekek válaszaiból leszűrhető eredményekkel. Természetesnek kell vennünk, hogy nagy körvonalakban ugyanazt a fejlődési menetet nyerjük az összehasonlításból. Eltérések lesznek, és ezeket nagyobbbrészt a műveltségi színvonal javára, illetőleg kárára kell írunk, annál is inkább, mert adatainkat tudatosan vidéken gyűjtöttük. Egyrészt az ország egyik legnagyobb nagyközségében, ahol a lakosság 90%-a földműves és kisiparos, másrészt egy alföldi város középiskoláiban. De felhasználtuk Ligeti B. szíves engedélyével azokat a kísérleti eredményeket is, amelyeket ő Budapest középiskoláiban kapott. (A „*Jövő Utjain*“ 1934. márciusi számában közölte tapasztalatait.)

Az adatgyűjtés kérdésekkel történt, személyesen, vagyis a rendszeres kikérdezés módszerével gyűjtöttük adatainkat. Az iskola, mint hivatalos tényező, csak keretként szerepelt. Még így is figyelembe kellett mindenütt vennünk és le is

számítottuk magának a helynek a szuggesztív erejét. A kérdéseket különböző ilyen irányú munkák alapján (*Kesselring, Busse, Rumpf*, stb.) magunk állítottuk össze. Életkor és iskola-típus szerint természetsszerűleg más és más formában adtuk fel és magyaráztuk meg a növendékeknek ezeket a kérdéseket. A kérdőív általános váza a következő volt:

1. Életkor, nem, iskolatípus.
2. A szülők foglalkozása.
3. Melyik az a könyv, mely legjobban tetszett eddigi olvasmányai közül. Miért, mi az, ami különösképen megragadta.

4. Általában most milyen tárgyú és műfajú könyvek iránt érdeklődik.

5. Szokott-e újságot és folyóiratot olvasni. Ha igen, mi-lyet és melyik rovatot.

6. Honnan szerzi be olvasnivalóit.

(A két utolsó kérdésre kapott válaszokat külön értekezése-
sekben, más szempontokból fogjuk feldolgozni.)

Ilyen módon összegyűjtöttünk kétezer adatot: 1 polgári fiú-, 1 polgári leány-, 1 felsőmezőgazdasági-, 1 iparostanonc-iskolából, 1 leánylíceumból és 1 fiúgimnáziumból. Az adatok feldolgozásánál a legnagyobb súlyt vizsgálatainkban a *lelki motivációra* helyeztük. (Miért?) Az érdeklődés irányát kö-
vetve, a gyermeki lélek legvégső elérhető pontjait, legmé-
lyebb tendenciáit, tipikus sajátosságait, legérzékenyebb fe-
lületeit igyekeztünk érinteni.

Mondottuk, hogy tudatosan vidéki viszonyokat vizsgál-
tunk. A városok lényegesen jobb eredményt adtak volna az
irodalmi érdeklődésről; az ifjúkornak olvasmányainak s
érdeklődésének szélesebb skáláját olvashattuk volna ki az
ott gyűjtött adatokból. Ehelyett azonban a kevésbé figye-
lemre méltatott „vidéki“ milieu vizsgálata újdonság, eddig
meg nem mívelt területnek kínálkozott számunkra.

Fontosnak tartjuk azt, hogy felhívjuk a figyelmet a ke-
vés művelődési lehetőségekkel bíró alföldi helyekre és arra
a lelki és szellemi nivóra, melyen az ott élő fiatalság áll.

A tanulmányunkban felhasznált művek könyvészetét
munkánk végén közöljük. (Idézetünkben a kettőspont előtt
álló szám a könyvészetben jelzett művet, a második szám a
mű lapszámát jelzi.)

II.

A fiúk olvasmányai a mesekorszak és a serdülőkor között.

A) *A mesekorszak vége.* — A mese a gyermeki fantázia tápláléka. Nem olvasni való, fiúk, leányok egyaránt hallgatni akarják; sokszor egymás után, ugyanazokat az apró kis részleteket. A mesehős a maga rettenthetetlenségében, aranyos ruháiban, vagy rongyaiban kedves ismerőse a gyermeknek. A csoda, amire minden kicsi titokban vár, a jó tündér és a gonosz boszorkány, fiúk és leányok álmaiban egyaránt szerepel. A mese, hosszú időre az utolsó közös érdeklődési tárgyuk; a mesekorszak elmúlásával megváltozik a fejlődés ritmusa, és az érdeklődés iránya nemek szerint. Fiúknál rendszerint hamarabb omlik össze a mesevilág és a felébredt kritikai érzék alaposabb, mint a leányoké. Quast (69:106) a 10. évre, *Rumpf* (73:5) 12—13. évre teszi a mesekor végét. Ch. Bühler (10) szerint a gyermek szellemi fejlődése a 8—9. évben indul meg. Vizsgálatainknak a fiúkra vonatkozó eredménye nem egységes. Bühler felfogása áll a városi és falusi gyermek intellektuális légkörben felnőtt részére. A falusi gyermek általában hamarabb, de egyenletesebben fordul a realitás felé. Ehhez természetesen a rossz, hiányos olvasási lehetőségek is nagyban hozzájárulnak. A *Rumpf* adataiban jelzett határnál még messzebbre is kell mennünk. Vizsgálati anyagunk mutatja, hogy elszórt esetekben még 14—15. éves fiúk is mesét olvasnak. Viszont a budapesti kísérletekben (36.) egyáltalán nincs adatunk meseolvasásra. Vidéken 10 éves korban 18%, 11 éves 14%, 12 éves 11%, 13 éves 1:5%, 14 éves 2% olvas mesét. Bizonyos fejlődés mutatkozik a *mesék*

kiválogatásában és a motívumok kihangsúlyozásában. 12 éves kortól kezdve a harcias, kalandos mesét keresi a gyermek.

B) *A realitás.* — 12 éves korban egy ilyen megjegyzést találunk: „Jancsi és Juliska azért tetszett, mert lehetett látni benne, hogy a gyerekek milyen ügyesen bántak el a boszorkánnyal.“

Ez a gyermek, jóllehet mesét olvas, már a fejlődés új szakaszához, új világrendhez tartozik. Az a fantáziával felépített, mozgó kis életkép, ahol mindig valami nem közönséges történik, nincs sehol. Új periódus kezdődik a gyermek életében. A meginduló intellektuális fejlődés, valamint a reális életbe való kényszerű beleilleszkedés, rávezetik őt a mese logikai valószínűtlenségére. Ez a csalódás nem jár komoly lelki megrázkódtatással. Szükségképen ébred fel az érdeklődés a valóság, a világ iránt. Értelmi és gyakorlati úton szerzett ismeretek fogják kitölteni a mese mágikus világában való hit helyét. Ha már tudja, hogy az események mögött nem csodák vannak, akkor azt is tudni akarja, ami a világot tényleg irányítja. A „realitás“ tendenciájával indul felfedező útjára a fiú, akinek az életében ez az első komoly fordulópont. A világ technikai része, szerkezete érdekli. Nem tűr maga körül homályosságot, az őt érdeklő iskola-, sport-, és játéktörténeteknek szigorú következetességgel kell felépítve lenniük. *Piaget* szerint is az okság szigorúbb formái már a 7–8 éves kortól fogva feltűnnek a gyermek gondolkodásában, míg az ezt megelőző korszakban csak „prekauzális“ felfogással nézi a világot (67). A gyermek maga is érzi, hogy nagy lépéssel haladt előbbre. Egy kitágult világban áll, melyet azonban egyelőre nem tud még teljesen meghódítani. Nincsenek tapasztalatai, nincs tudása. Nem érti meg a felnőttek neki ismeretlen életritmusát. Ujra érzi, kénytelen érezni, a felnőttek felsőbbtségét. Először kerül szembe azzal a kultúrával, mely után szelleme vágyik, de ösztöne lázadozik. Tendenciái társadalom-ellenes irányba húzzák, ezért menekül az irodalomhoz, ahonnan legkönnyebb élettapasztalatokat meríteni. Világos, hogy az első olvasmány, mely már nem pusztán mese, mindig „társadalom-ellenes“, a kalandok, a hősiség, a detektívregények világa, melyben a „szenzációirodalommal“ (12:243) jut a gyermek első érintkezésbe, nem szolgálja köz-

vetlenül a társadalomba való síma beleilleszkedést. „A szociális ösztönt nem a könyvek, hanem a körülmények nevelik.“ (72:470). Az első realitáshullám kísérleteink szerint nem is határozott ismeretvágy. A 10 éves fiúk olvasmányai inkább a szembekerülést, a harcrakésztséget mutatják. Élvezik a velük egyidős hősök „komiszságát“, a „nevetőset“, „az érdekeset“, „kedélyeset“. 11 éves korban főleg a nehéz helyzetekből való menekülés és az állatok küzdelmei érdeklik őket. De olvasnak útleírást, egyszerűbb technikai könyveket is.

Mindez csak keresgélés, nem az igazi olvasási terület, mely a gyermeknek azt az életképet adná, melyet ő reálisnak érez. Az élményszükséglet, amely elsődleges motiválója a fejlődő, energiával telt kis ember életfunkcióinak, a kalandos történetek felé hajtja. Már eléggé reális a világfelfogása ahhoz, hogy tudja, a körülötte levő élet nem alkalmas élményekre. Itt minden szürke, mindenki „unalmas“, rendes, az élet eseménytelen. De a mesevilágból átmentett fantáziája még nem veszett el teljesen. Úgy érzi, kell lenni valahol a földön lehetőségnek, ahol még áll a harc, ahová még bátorság kell. Így kerül a kalandos könyvekhez. *Verne, May, Robinson* lesz a vezető ebben a világban. Új meseország nyílik meg előtte, ahol ha nem is emberfölötti lényeket, de nagy és bámulatra méltó embereket sejt. A mesekorszakban az egyetlen követelmény az irodalommal szemben a gyors egymásutánban pergő csodás eseménysor volt. Most, az ifjú pontosan ismerni akarja a környezetet, ahol hősei élnek és küzdenek. Új földrészek vonzó ismeretlensége, állatok, növények nagy tömege és terjedelme, de főleg az erős és harcias emberek, a „hősök“ érdeklik, — minden, ami a normális mértéken felül, de a realitás határán belől van. Így alakul ki az ifjú valóságot megközelítő világképe. Az őserdő, a batumok földje, az északi sark, az indiánok hazája, Ázsia és általában minden tőlünk távollevő földrész érdekli. „Tapasztalatszerzés“ a cél, írja az egyik 13 éves fiú. Ha a 9—12 éves gyermekek játékait nézzük, ott realizálva is láthatjuk az elméleti eredményeket.

A valósághoz való ezen közeledés világosan kiolvasható a vizsgált gyermekek vallomásaiból. A jelenkori szegénység és nehéz megélhetés visszhangja is megcsendül bennük. Már 12 éves kortól kezdve komoly kijelentéseket találunk náluk:

„Életelbeszélést“ akar olvasni a gyermek. „Hogyan kell küzdeni egy szegény gyermeknek az életért.“ Az élet feltűnő korán megjelenik a maga súlyosságával, de természetesen még soká nem a maga igazi, teljes súlyával. 14 éves korban már szellemileg serdülő ifjakkal találkozunk, akik teljes földrajzi-, történelmi- és irodalmi realizmust kívánnak és értékelnek.

C) *Az élménykeresés.* — A szellemi fejlődés megindulása az élet megismerése és megértése felé irányítja az ifjút. Ugyanekkor azonban (9—12 éves kor) a testi fejlődés is erőteljesen beleszól a könyvek kiválogatásába. A fejlődés egy hullámhegy felé tart, elér a gyermekség tetőfokához. A gyermekkor végén érzi a fejlődő lény, hogy ereje van és cselekednie kell. Az eddigi működése befogadás volt, a kultúra belekényszerítette őt az iskolai életbe. A gyermekkor végén mintegy felduzzad a „kis vadember“ (*Stanley Hall*) testi energiája, mozgásvágya; sok ki nem élt testi energia vár levezetésre. A testi-lelki erőmennyiséghez képest általában élményszegény a mai kultúrában élő gyermek élete, a gyermek feszülő izmokkal ül az iskolapadban. Csodálattal és vágyakozással olvassa azokat a történeteket, ahol kiváló embereknek nagy lehetőségeik vannak, ahol nagy testi erőre és bátorságra van szükség. Az olvasmány hőisével együtt él és harcol, győz és sebeket kap. A harcias történeteket átélni, vagy rablóbandát játszani, ugyanazt jelenti a gyermeknél. Nem merül fel etikai momentum, sem olvasnivalói kiválasztásánál, sem cselekedeteiben. A legnagyobb mozgási lehetőség kihasználása az öntudatlanul követett irányelv. A társadalom erkölcséből következik azonban, hogy ezen a ponton ellentétbe kerül a harci ösztönök korszakát újra átélő, vagy élni akaró gyermek a felnőttekkel. Ő tulajdonképpen a felnőttek társadalmát akarja a könyvekből megismerni. De — éppen mert erősen ösztönlény, — csak az a kép elégíti ki, amely úgy állítja be az embereket, ahogy ő elképzei. Cselekedeteik motivációja ugyanaz kell, hogy legyen, mint az övé, csak élettapasztalatokban szabad különbözniük tőle. Nem érdekli az átlagember, mint ahogy ő is legalább valamilyen vezér akar lenni. A kalandos útleírásokból, (ahol mellelleg fontosabb a kaland, mint az út), a hősök életrajzából, a klasz-

szikus és nemzeti mitológiából, de nem kevésbé a detektív- és sporttörténetekből, az ifjú számára egy tanulság adódik: cselekedni. A hősi olvasmányok tehát a gyermek kalandvágyán, „harci” élményszükségletén alapulnak. De egy szersmind tovább is fejlesztik őt ebben az irányban: „Az olvasmány nyomot hagy maga után: a gyermek disponálódik az olvasott cselekedetekre.” (79:472). Tökéletesen beleéli magát Robinson, az indiánok, a hősök és detektívek, rablók és harcoló katonák szorongatott helyzetébe; végre megtalálta az igazi játékterületet is. Megtanul indiánosdit játszani, vagy rablónak és detektívnek lenni. Ezekkel az olvasmányokkal és a belőlük táplálkozó viselkedésformával az ifjú a felnőttek társadalmán kívüli helyzetbe kerül.

Érdekes, hogy a 9–12 éves korban lévő gyermek mennyire *típus-lény* s mily kevésbé egyén. Vizsgálataink eredményei mutatják, hogy a kalandvágy, az élménykeresés, és erői tudatában a nagyfokú önbizalom, nem ismer társadalmi különbséget. Falusi, városi, iparos, szellemi munkát végző gyermek összekapcsolódik ezen a ponton. A környezet azonban nyilvánvalóan más és más lehetőségeket nyújt a különböző társadalmi rétegek számára; a gyermekek közötti egyéni különbségek tehát inkább a *környezet* különbségei, melyek az olvasmányokban is tükröződnek. Az iskolába járó gyermek pl. kedvezőbb olvasási lehetőséget, irodalmibb, „műveltebb” formát, de kevesebb aktívtságot kap. Amint adatainkból kitűnik, tovább él benne a kalandos útleírás, az utazások iránti érdeklődés. Más célzattal kezébe került könyvekből, még 14–15 éves korában is csak azt fogja kivenni, ami életritmusának megfelel. 13 éves korában az egyik olvasónak a *János vitéz* azért tetszett: „hogy küzdött az óriásokkal”. Az *egri csillagokban* „nagyon tetszett az, mikor a kis fiú elszökik a kisleánnyal”. Egy másikat 14 éves korában az indiántörténet és a történelmi művek háborús részletei érdeklik.

Az *iparos ifjúság* életkörülményei miatt hamarabb a realitás felé fordul. Jó könyveket nem igen kap, kevés az ideje is, a detektív- és sporttörténetek révén igyekszik olvasási és fantázia-szükségletet levezetni. Az ilyen olvasnivaló erőteljesebb izgalmat kelt és amennyiben alkalom nyílik, minden gyermek elsősorban ezeket olvassa. *Társadalmi különbség nélkül* „izgalmas”, „kalandos” a leggyakoribb követelmény az

olvasnivalóval szemben. Adataimnak 70%-a ilyen értelemben fogható fel. Már 10 éves gyermeknél is találunk ilyen választ: „tetszett a palotai cserkészek című könyv, mert a benne lévő tábori életet szeretném én is folytatni.“ 11 évesek *Verne, May, Robinson, Monte Christo*, „*Jim, a hurokvető*“ történeteit, kóborlások, rablók leírását olvassák. 12 éveseknél éri el tetőpontját ez a válogatás nélküli izgalomkeresés. *Busse* a „*Kinder- és Jungengeschichte*“-nél az olvasmány gyakoriságának tetőfokát a 13. évben találja. (6.) Élmény kell tehát, mely lehetőleg ismeretlen és egzotikus környezetrajzzal legyen színezve. „Szeretem a harcias, kalandos életet és az indiánus életet“. Ez az alapmotívum. Ezen belül a 13 éves kortól a kalandos útleírás, később a *történelmi olvasmányok* nyomulnak előtérbe. Természetesen sem történelmi érzéket, sem irodalmi értékelést nem szabad itt keresnünk, csak a keret más, az élmény ugyanolyan harcias és hősiesszínű.

Busse (6) nem tapasztalta a kalandos történetek ilyen nagymennyiségű és ilyen hosszú ideig tartó olvasását. Ha a különbség okát keressük a német és a magyar gyermekek között, magyarázatul a két nép eltérő művelődési körülményeit tekinthetjük. Életkörülmények, vérmérséklet és talán a gyermekszobába is bevitt puska és kard is magyarázzák nálunk az eltérést.

D) *Az erkölcsi érzék, hőskultusz.* — Láttuk, hogy a szellemi fejlődés a realitás felé, a testi fejlődés az élménykeresésre állítja be az ifjút. Csak az erkölcsi- és érzelmi élet nem tudatosodik ebben a korban. A 9—12 éves gyermek számára nem létezik még erkölcsi-probléma abban az értelemben, mélységben, lelkiismereti összeütközésekkel, mint az ifjúkorban, vagy a felnőttél. Egyenesen negatíve értékeli az erkölcsi, leckeízű olvasmányt. Mégis, bizonyos primitív világképe és erkölcsisége kialakult a gyermeknek e korban hőseire (és játszótársaira) vonatkozóan és ebbe nem enged beleszólni. Egyetlen őt érdeklő mozzanat az olvasmányban a cselekmény, az izgalom. Nem látja és nem is keresi a nivókülönbséget a cselekedetek rugói és hősei között. Nem „erkölcstelen“, ennél sokkal inkább ösztön-lény a gyermek. Csupán az erkölcsi érzék *fejletlenségére*, bizonyos kérdésekben: *hiányára* mutat, hogy *Attila* és *Winetu* ugyanolyan élmény számára,

hogy *Herkulest* és *Jim*, a *hurokvetőt* egyaránt bámulja. Az erkölcsről való felfogása hasonlít a primitív népekéhez. Csak egyéni teljesítményeket értékel, amelyek kiemelnek valakit a közösségből. Amint látni fogjuk, bámulja a közösség elleni harcot és még érthetetlenek számára a felnőttek alkalmazkodó viselkedésformái. A társadalomban elfoglalt helyzetéből következik, hogy semmi hibáztatnivalót sem talál a felnőttek becsapásában, mulat azon, hogy „a kis szabó mindig túljár az óriás eszén.”

A gyermekeknek ebben a kis közösségében kialakul mégis *egy erkölcsi eszménykép*, mely összefonódik az irodalmi élményekből kapott hőskultusszal. A hőskultusz nem olyan egységes és átfogóértékű nálunk, mint azt német gyermekek-nél tapasztalták. Más nevelési tényezők miatt, (pl. a német gyermek számára Szigfrid hősisége s a német hősmondák sokkal gazdagabb fantázia-lehetőséget nyújtanak), továbbá az élet közelebből való és reálisabb értékelése miatt, náluk párhuzamosan halad a külső és belső értékek tisztelete. De 13 éves korban, valószínűleg csak sejtve és nem értve, kialakul a hősi-erkölcsi ideál a magyar gyermek lelkében is. Sőt testi nagyság és erkölcsi fölény értékelésére is találunk példákat, a passzívásban nyilvánuló erkölcsi erőt is méltányolják, jóllehet sokkal hűvösebben és kevesebb rajongással, mint az előbbi.

Ha tisztán akarjuk látni ezt a hőskultuszt és a gyermeki eszménykép első kifejezőjét, „a hőst”, csak olvasmányából kell kiindulnunk. Élettapasztalatok hiányában egészen a serdülés befejezéséig, *az irodalomnak komoly szerep jut a fejlődő ember kialakításában*. Ennek első megjelenését ott pillantjuk meg, amikor az irodalom és a realitás közötti válaszfal legkisebb, amikor a gyermek még maradék nélkül csodálja és utánozza a hőst. Ennek az ideálnak a kiválasztása majdnem kizárólag könyvélmény hatása alatt történik. (Könyvélményen ebben az esetben minden olvasnivalót, újság-, sport- és moziélményeket kell értenünk.)

„In dem Jungen regt sich der Geist des Männlichen“ mondja Quast (69:121). A fiúk eszményképei majdnem mindig *férfiak*, ritkán egykorú gyermekek. 11—12 éves korban találjuk először kiemelve a hős alakját. A mesénél csak a cselekmény vonzotta a gyermeket, míg e korszakban már csak a hő-

sön keresztül válik érdekessé számára a könyv. A hősnek egyelőre csak külső tulajdonságai lényegesek. Erősnek kell lennie, bátornak, életveszélyes és vakmerő helyzetekben kell feltárlnia magát. A gyermek felfogása szerint jogos és természetes az ősi *ököljog-erkölcs*. Az ő szemében általában hős mindenki, aki egyedül áll a többséggel szemben. Így válik azzá a rabló, ha a társadalom ellen harcol, de éppúgy az a detektív is, ha a rablóbanda ellen küzd. 10 éves gyermekek említik. „Vörös-Pierre-t, a hőst“, *Attilát*, *May* és *Verne* hőseit. „A bátorság és az erős akart diadalmaskodása“ heroikus nagyságot jelentenek nála. Adataink szerint azonban meglepő hamar kifejlődik az ifjúban megértés és elismerés az *erkölcsi nagyság* iránt is. Még nem a serdülés jele ez ebben a korban, hanem az olvasási lehetőségek hatása alatt kifejlődött kritikai érzék jelentkezése, — másokkal szemben. A gyermek egyszerűen konstatálja a neki tetsző nemes gesztusokat, észre veszi ezt is, azonban csak akkor, ha külső kiválósággal párosul. Bátor, kiváló, harcias, ügyes, ravasz, „szép jellem“ a leggyakoribb elismerő jelzők. Az élet feláldozása a hazáért, az indián erények dicsőítésén keresztül eljut 13—14 éves korában a heroikus regényalak, a nemzeti hős dicsőítéséhez. Természetesen ebben nem kereshetjük még a tudatos nemzeti érzést, hiszen előfordul, hogy egy iparostanoncnak *Toldi Miklós* és *Rózsa Sándor* egyformán tetszik. Érdekes motívum a *szegény ember* alakja, aki karriért csinál. Egy cipész fia írja: „tetszett az egyedül álló király, hogy olyan magasra tudott emelkedni.“ Egy 12 éves ifjú meglepő fejlettséget mutat. Így ír: „főalakját, az ifjú Kárpáthy-t életem mintaképéül választom és lehetőleg olyan igyekszek lenni, amilyennek az író leírja.“

11 éves fiúknál találunk nyomokat *tényleges erkölcsi motívumok* észrevételére is. Ezek rendszerint a gyermeknek a reális élettel való találkozásából érthetők meg. A hősiséget kiszorítja a mindennapi, küzdelmes életből vett motívum, amikor így ír az egyik *Gaal Mózes* „Kenyér és becsület“ című könyvéről: „a diák a maga keze munkájával szerezte meg a tandíját és orvos lett belőle.“ Észreveszik a gyermekek, hogy bánnak el a kuldússal, tudnak az anyai szeretetről; egy 12 éves gyermek elismeréssel ír a „Sziv“ önfeláldozó kis hősről. Csak 13 éves koruktól kezdve veszik észre a romantikus erkölcsi ideál második fajtáját, a könnyet, a passzivságot, a

hűséget. *Ankerschmidt* lovag fájdalma, az *Aranyember* önfeláldozása az *Isten rabjaiban*, az őszinteség, a *Winnetouban* „a szegény indiánok fehérek elleni szomorú harca”-nak az említése az első nyomok. 14 évesek már egyéniségről és jelleméről beszélnek, jelezve, hogy elérkeztek az erkölcsi pubertáshoz.

III.

A leányok olvasmányai a mesekorszak és a serdülőkor között.

A) *A mesekorszak vége.* — Lobsien Max „A gyermek és a művészet” című értekezésében (38:59) úgy találja, hogy a fiúk inkább olvasnak, mint a leányok, a serdülőkor előtti olvasási düh inkább fiúknál fejlődik ki. Úgy látszik leányoknak kevesebb szükségük van lereagálásra. Cselekvési ösztönük nem olyan erőteljes, nincs olyan határozott, kész erőanyaguk, a gyermekkor befejezése nem olyan erélyes inkább elmosódott. Sok minden átmentődik, beleolvad az új egyéniségbe. A gyerekleányban is ott vannak a nőies alapvonások és a serdülők lelkében is sokszor marad valami örök naiv, gyermekies. A fiúk lelkileg is, testileg is párhuzamosan serdülnek ugyan, de nem ritka, hogy az értelmi fejlődés megelőzi a testit. Leányok már az átmeneti periódusban ösztöneik és érzelmeik kibontásával és elmélyülésével kezdenek pubertálni. A testi pubertás nem olyan nagy és megrázó élmény, mint a lelki krízis. Az egyenletesebb fejlődés, a környezet és a család nagyobb befolyása, a kevesebb mozgási lehetőség viszonylagosan szűkebb, de mélyebbreható érdeklődést engedményeznek a leányoknál. Lelki és testi struktúra egyaránt, korán, még jóval a pubertás előtt önmaga és környezete felé fordítja a leánygyermeket. Ezért jelent nála az elmélyülés szubjektívizmust, ezért lesz a serdülő fiú sötét világfájdalma, sok leánynál szentimentalizmus.

Érzelmi, értelmi és fiziológiai okokból — különösen kisebb szellemi adottságok mellett, szerényebb művelődési le-

hetőségek között, — irányító szerephez az érzelem jut. Az érzelmek különböző változatai ott vannak már a serdülőkor előtti rövid periódusban is. Az erőteljes, vad testi erejét büszkén mutató ifjúnak nincs meg a női hasonmása, illetőleg mostanáig nem volt meg. A leányok a mesekorszak és a serdülés között ide-oda fordultak, maguk körül maradva, egyhelyben. Ma az erőteljesebb nevelés, a sport és a koedukáció azt eredményezte, hogy később történik meg a tudatosabb lelki elválás a nemek között. Leányok rendszeresen résztvesznek a fiús tevékenységekben, a testi energiák fejlődnek és szükségképpen olvasmányaik is nagy százalékban fiús könyvek lesznek. Nem általános jelenség ez, nem törvényszerűség, de látni fogjuk, nem lehet kivételes esetnek találni azt, ha leányok fiúk olvasmányai — kalandos, izgalmas, tudományos, technikai könyvek — iránt érdeklődnek. A mesekorszak után a helyes nevelés tud odahatni, hogy mint minden téren, olvasmányaikban is közös területen maradjanak a gyermekek a serdülés beálltaig.

Első feladatunk: elhatárolni azt az időszakot, amelyről itt beszélünk. Első kérdésünk itt is a *mesekor végére* vonatkozik. A leányok nagyobb intenzitással olvasnak 10 éves kor után mesét, mint a fiúk, — de rövidebb ideig. *Quast (69), Rumpf (73), Bühler (10)* az idevágó fejezetekben általában úgy fogják fel e kérdést, hogy szociális, szellemi és erkölcsi milieu szerint váltokozva, 9—11 év között ingadozik a mesehatár, csak falun apad lassabban ez a szám. Nálunk, vidéken 13. év a leányok meseolvasásának határa. Városban 10 éves korban a leányok általában már nem olvasnak mesét. De igen nagy százaléknál ez a tény csak a *mese anyagára*, nem pedig az olvasmány *strukturájára* vonatkozik. Vizsgálati anyagunk szerint 11 éves korban 34%, 12 éves korban 22%, 13 éves korban 6% a mesét olvasó leány. Meglepően nagy szám ez. Az adatok egy eset kivételével (az apa banktisztviselő, a gyermek 11 éves) mind a nagyközség leánypolgárijából kerültek ki, ahol a szülőknek legalább 80%-a földműves és kézműves. A meseanyag: *Andersen-, Grimm-mesék*, főleg *Mackó úr* és *Dugó Dani*. Királyfiak és királyleányok iránt is érdeklődnek a leányok. Tetszik sokaknak *Hófehérke* és emlegetik a tündérmeséket is. „A könyvnek szép kis tün-

dérekről kell szólni“, így ír az egyik. Szerepel már a magyar mese- és mondavilág is.

B) *Leánytörténetek.* — Időrendben, mennyiségben és jellegzetességben elsőnek a *leánytörténet* következik a mese után. Ha olvasnak is fiús könyveket a leányok, ma is marad, sőt túlnyomóan uralkodik az érzelgős, hamis világképet nyújtó, álerkölsős leánytörténetek iránt érdeklődő réteg. Ez az olvasnivaló kizárólag egy nem érdeklődésére számít, a gyermekleányéra, aki maga sem tudja, hogy gyermek-e, vagy felnőtt. A mesekorszakból átmentődik ide a női lélek egyik örök gyermeki vonása: a csodavárás. Bizonyos nő-típusoknál (melyekről a pubertásban lesz szó) ez a lelki alkat megmarad soká, vagy örökre, és a csodavárás időről-időre más anyaggal lesz kielégítve.

A fejlődő leány *eszményképe* mindig vele egykorú. Az olvasnivaló ellopja a realitás elől a női lélek egy részét. A leány, a fiúval ellentétben, nagyon is jól tudja, hogy a könyv és az élet között van egy határvonal, de ő tudatosan átmegy ezen a határon. Tudatosan megnyitja lelkét, — és nem esztét — az élmények előtt. A lelki élmény neki kell. Épp úgy, mint a fiúnak a testi lereagálás. Kell már itt, 10—11 éves korában. Ő egy lelki világot épít fel maga körül olvasmányai segítségével, mely természetesen éppen olyan hamis kép- és érzéskomplexum, mint a fiú „reális“ világa..

Mi a különbség a 10—11 éves fiúk és leányok között a *valós élethez való viszonyokat* tekintve? A kis leányok általában jobban ismerik a maguk kis világát, az „életet“, mint a fiúk. Éppen ezért kevesebb az összeütközés, a heveség bennük, de — kevesebb az ellenállóképesség is a társadalommal szemben. A leány hamarabb lesz *társas lény, morális ember*, mint a fiú. Olvasmányaiban ezt keresi és ezt értékeli hősnőiben. Látni fogjuk példáinkból, hogy az erkölcsi nagyságok iránt már korán van érzéke és hamar megtalálja a kellő kifejezéseket is az értékelésre. Ez különben igen jellemző a leányokra. Sokkal készségesebben, kimerítőbben és szabatosabban beszélnek ebben a periódusban.

Bizonyos leány, bakfis, és felnőtt olvasó nőtípus részére kialakul egy speciális irodalmi termék. Az olvasás tulajdonképeni jelentősége náluk abban áll, hogy az olvasó be-

helyettesíti magát a hősnő helyére. Ezért, csak olyan könyvek tetszhetnek neki, ahol ez a művelet könnyen, nagyobb realitással történhetik meg, a tőle nem túlságosan távol levő környezetet, a számára elképzelhető szituációkat keresi. Ott áll állandó ellenőrként a női lélek másik vonása már: *a realitásba való beleilleszkedés*, a külső alkalmazkodás, a kissé józan fantázia. A háttér többnyire a szülői ház, iskola, amelyből, mint jólismert környezetből vele egykorú leányok lépnek előtérbe. Így válik a leánytörténet a növekvő leány állandó szellemi ellenőrzése alatt álló realitásérzékének kielégítőjévé is. A fiú rájön arra, hogy a mesevilág, a fantázia nem realitás, a leány megérzi ugyanezt. Ő azonban egyszerre kezdi meg a külső és belső új értékskála alkalmazását.

A leányka érdeklődése már itt is inkább szubjektív, mint ismeretekre vágyó; illetőleg *szubjektív, érzelmes ismeretekre vágyó*. A fiú idegenül, szinte „belesik” a felnőttek közé, okokat és okozatokat keres, összefüggések gyökere után kutat. Magával nem ér rá foglalkozni, hősei nem moralizálnak. A leány lassan belenő a társadalomba, legalább látszatra minden zökkenő nélkül. A leánykatörténetek nekik ép oly kielézési területek, mint hasonló korú fiúk rablőhistóriái. Nem a szellemi fejlődés, az intellektuális vágy, hanem a női szubjektív egyéniség kialakulásának első korszaka ez. A testi és az értelmi hiányérzetek itt másodrendűek. Erkölcsi és lelki energiákat kell olvasnivalóiban lereagálnia. Későbbi, tipikusan női tulajdonságok csírái mutatkoznak már „Hier keimt dies alles, was sich später als weibliche Grösse entfaltet”. (34:III. R.). Élményszükségletük egyrészt idealizált női tulajdonságokért való rajongásban, másrészt moralizáló hajlamban nyilvánul meg. Nem kisebb ez a szükséglet, mint a fiúké, csak más irányú, nem olyan feltűnő. 10—14 éves korig egyformán, szeretettel olvassák a leányok ezt az „ifjúsági irodalmat” — ha egyáltalán olvassák. *Csőpike*, a pajkos, vígkedélyű kisleány után hosszú, végtelen sorban jönnek: *Tutsek A.*, *Altai M.*, *Kosáryné*. Túlságosan nagy számban szerepel Cilike, Szeleburdi kisasszony. 13—14 éves korban is, majdnem kizárólag a Cilike-sorozat, *Marlitt* vezet. Egyszer említik *Twist Olivért*, néhányan a *Koldús és királyfit*, elvétele az *Egri csillagok* hősnőit, de a kedvenc mégis Cilike marad. Csak egy határozott kívánság merül fel: fiatal leány legyen a hősnő. *Az*

ideál általában egy szép, nemes, szegény, küzdő árva, akit a gonoszok nem tudnak elgáncsolni. 11 évesek írják: „Szegény, de szép leány története.“ „Egy kisleány küzdelmes története legyen“ a könyv. 12 éves: „Mindenesetre leányokról szóló könyvet vennék, izgalmasat, de amely happy anddal végződik.“ Nyilvánvalóan, ennek a női irodalomnak az erkölcsi életre nagyobb és mélyebb a hatása, mint a fiúkéra a ponyvairodalomnak. A leányok nem testi erők, hanem lelki képességeik tudatában érzik magukat képesnek a hősnő képzeletbeli alakítására. A jószívűség, engedelmesség, szeretet, vallásosság, (ez fiúknál egyáltalán nem szerepel), önfeláldozás, hazafiasság a követendő példaképek. Feltűnő nagy számmal dicsérik a leányok a Pál-utcai fiúk *Nemecsek*-jét. *A láthatatlan ember*, az *Isten rabjai* hőseit (a fiúknál inkább az Egri csillagok szerepelnek). A nagyságot a fiúk először az aktívásban, a leányok inkább a passzívásban értékelik.

A leánykatörténetekkel egyidőben és párhuzamosan megindul a leányolvasóknál a *történelem* iránti érdeklődés. A leányokat korábban vonzza a múlt, mint a fiúkat. Ezen érdeklődési terület megnyílását már a serdülés tipikus jelének tarthatjuk és ott is fogjuk tárgyalni. Ebben a korban hiányzik az a tiszta, értelmi odafordulás a könyvhöz, ami a történelmi érzék egyik kísérője. Az irodalmi érdeklődés irányítója ebben a korban az affektív lelki élet és a művek hatása elsősorban szuggesztív. Ezért a válaszok nagyrésze kétes értékű. 12—14 éves korban sok átmeneti típust találunk. Egyrészt tetszik a gyermekeknek egy naiv páthoszos leánytörténet, másrészt történelmi könyveket, *Jókait*, *Gárdonyit* venné meg, ha módjában lenne. Az idevonatkozó kérdést, a leányok állásfoglalásának típusait, csak egyéni beszélgetés során lehetne határozottan megállapítani. Óvatosságra int bennünket az a körülmény is, hogy az egyik iskola vezetője (nem ismerve az ankét igazi eredményeinek feltételeit, nevezetesen a befolyásolástól való teljes tartózkodás szükségességét), erőteljesen kihangsúlyozta növendékei előtt a történelmi könyvek, a valódi irodalmi értékek tiszteletének szükségességét. A túlsok ilyen értelmű válasz ennek tudható be.

Röviden ismertetjük a *leányok fiús olvasmányait is*. 11 éves kortól 15-ig végig vonul vizsgálatunk adatain ez a típus is. Éppen úgy, mint a fiúk, sokan a leányok közül *Robinson*,

May, *Verne*-könyveket olvasnak. „Az izgalom, az őserdő titka, a technika vívmányai“ érdeklik őket. A szülők igen nagy százalékban városi emberek, intellektuellek, iparosok. Tanító, tanár, katonatiszt, építész, ügyvéd gyermekei keresik fel képzeletben az őserdőket, a primitív népeket. Főleg *Robinson*t és *Kipling*et olvasnak. A leányok egyébként hajlanak az útleírások, a természeti képek értékelése felé. „Regényt szeretek, mely útleírásról szól“, írja egy 13 éves leány. Egy másik 13 éves *Jókai* Szegény gazdagokjáról így ír: „Gyönyörűen írja le benne az író az egyes tájakat.“

Általában a leányok válaszaiban több a változatosság, — téma, kidolgozás, hős egyaránt váltakozik. A milieunek nagyobb a befolyása az egyénre, ezért sok az ellentmondás, a nem-szándékos túlzás vallomásaikban. A válaszok kidolgozottabbak, óvatosabbak és főleg erőltetetten a komolyság felé fordítottak. Érdekesnek tartunk ilyent is bemutatni; 12 éves orvos gyermeke írja: „A *Karthausi* tetszett legjobban. Azért tetszett, mert az életből van.“ Majd így folytatja: *Tutsek Anna* Cilike című könyvét szeretném megvenni.“ Talán hasonló komolykodás pózja adta tollára a 13 éves leánynak a *Jókai*-regénnyel kapcsolatban a vallomást a — szép tájleírásokról.

IV.

A serdülő ifjú irodalmi érdeklődése.

A) *A serdülő és az irodalom.* — Ha serdülő ifjaknak kérdéseinkre adott válaszait olvassuk, elsősorban *nagyfokú tanácstalanság* benyomását nyerjük. Olyan feltűnő kapkodás jellemzi az ifjút olvasmányai kiválogatásában, hogy természetyszerűleg keresnünk kell a lelki indítékokat. Legritkább eset, hogy a serdülés megindulását a maga teljességében észre lehessen venni, és figyelemmel lehessen kísérni. Adataink a vizsgált gyermekekről a következő mozzanatokra mutatnak rá. Olvasnivalóik kiválasztásánál az első jel a nagy *elégedetlenség*, mindazzal, amit eddig olvasott. Valamit keres, de éppen ez jellemzi e periódust, hogy maga sem tudja, hogy mit és kit. Olyan, eddig ismeretlen erők, lépnek fel az eddig sejtelem nélkül, harmóniában élő gyermekben, melyek összekúsálják az ifjúnak saját magáról és a világról alkotott képét. A lelki-testi egyensúlynak meghasonlása következtében, a szellemi, testi és erkölcsi érés együttes és harmóniátlan megindulása miatt, az ifjúnak nemcsak a világ, hanem ön-maga is problémává válik. Az igazi elválasztóvonalat, vagyis a „lelki serdülés“ kezdetét, ha ilyen egyáltalán meghúzható az ifjú és a gyermek között, nem az erők gyarapodásában, hanem azok összekúsálódásából keressük. Nem Ch. Bühler és Spranger én-felfedezésével, a szubjekt-objekt elkülönülésével, hanem W. Hoffmann fogalmával, a „lelki megváltozással“ (seelische Mutation“ (29:100) igyekszünk megmagyarázni az ifjúkor irodalmi érdeklődését.

A gyermek természetyszerűleg nem vesz tudomást arról, hogy ő „fejlődik“. Helyesebben, a gyermek utólag megállá-

pítja, — miután erre külső, családi figyelmeztetést kapott — hogy megnőtt és megokosodott. A gyermekben élő vágy — felnőtnnek lenni — elsősorban a felnőttek nagy erejére, hatalmasságára vonatkozik és vonatkozhat. Ennek eredménye és egyúttal a rohamosan fejlődő tudattalan energiamennyiségnek megfelelője az irodalmi érdeklődés: a testi nagyság elsődleges értékelése, a hősi gyermekeszmény. A serdülő ifjú veszi először észre, hogy ő vele és ő benne valami történik. Az egyén és közösség, a test és lélek, az erő és erkölcs ellentétekké válnak és nyugtalanítanak. Nemcsak a család, maga a lelki pubertáló is észreveszi a zavart és egyensúly nélkülséget. Lelki megrázkódtatásokon, meglepődéseken, kínzó nyugtalanságokon keresztül veszi észre a nagy változást, mely benne végbemegy, azt, hogy energiafeleslegei és hiányai vannak, hogy új életcélokra készül elő. A tudatosodás, a problémák észrevétele, a velük való bátor szembenézés az ifjú későbbi szellemi képének lényeges jegyei. A tudatosodás a szellemi fejlődéssel magyarázható; a problémák az erkölcsi és érzelmi élet erőteljes kialakulásából következnek; a problémákkal való szembenézéshez a testi fejlődés gyors és nyugtalanító tempója és jelenségei az erőforrások.

A bizonytalanság a lelki pubertás derekán („Hochpubertät, âge de grace”) oszladozni kezd, hogy aztán az adolescenciában *tisztult és megállapodott* felfogásnak adjon helyet. Az *erkölcsiség problémája* tisztázódik az ifjú lélekben; erkölcsi helyzeteket és eseményeket jól áttekint, még bonyodalmasokat is, és mélyebb, legmélyebb és rejtett motívumokat keres az emberi cselekvésben és az irodalomban is. Ehhez elsegíti őt az értelem (értékelés) magasabb fejlettsége, a kezdődő *élettapasztalás* és saját lelki harcai, önismerete. Felfogása kezd szociális-etikaivá válni, megérti és méltányolja ezeket a szempontokat. Az erkölcsiségnek *alapelveit* és *szabályait* is megérti már (pl. mért nem szabad hazudni?) Most már *függetlenül* is tud állást foglalni erkölcsi kérdésekben és *önállóan* keres *vezetőt*. Erkölcsisége spontán, nem csupán reaktív.

Irodalmi érdeklődés szempontjából a pubertás elsősorban *erkölcsi probléma*. Ezen a ponton kerül az ifjú legelősebben szembe a társadalommal és önmagával, másrészt rendszerint irodalmi élmény is tudatosítja az ifjúban az egyéni-

séget, a jellemet, ez ad életeszményt és célt. A szellemileg serdülő ifjúnak csak anyaggyűjtés az irodalom és a tudomány. A szellemi érés aktívságra készíteti az ifjút. (20:103). A lelki serdülést sokan az önalakítás nagy korszakának fogják fel (pl. W. Hoffmann) s valóban, a tudatos önismeret és személyiségformálás folyamata megy végbe az ifjúkor küzdelmeiben. Ennek a folyamatnak a tudásvágy a rúgója, amit az ifjú „tanul“, az nem önálló célú és jelentésű logikai struktúra az ő számára, hanem építő anyag a fejlődő ember számára. A szellemi fejlődés hajtóereje, a tudásvágy, új területeket világít meg, hogy azt az ifjú erkölcsi erővel, logikával magáévá tegye, vagy elvesse. Ideális esetekben a testi változás érzetei csak igen rövid periódusban vezetik az ifjút az irodalomhoz. Először a tudásvágy kellene, hogy ilyen irányú művekhez hajtsa őt. Azonban ma úgy áll a helyzet, hogy az irodalom itt éppen olyan levezető-terület, mint erkölcsi téren. Az irodalom jórészt az erotikus, vagy kalandos izgalom miatt érdekli nemcsak a serdülőt, hanem a felnőttet is.

Az emberi fejlődés döntő szakaszához ér a serdülő ifjú, mikor „erkölcsi lényre“ válik. A gyermekség tetőfokán álló ifjút sokszor valamilyen nagy *élmény* indítja el a fejlődés ezen irányába. Az élmény nem ritkán könyv, egy hős, egy megkapó motiváció. Vagy pedig annak a helyzeti ténynek a felismerése, hogy túlzott testi energiatermelésből folyó cselekedetei miatt (ami fiúknál nem ritka), mintegy kívül jutott a társadalmon, eddig megszokott környezetével ellentétbe kerül. Éppen a közte és a felnőttek közt lévő erkölcsi különbséget fogja fel és érzi át erősen. Tendenciái centripetálisak, jállandó konfliktusai vannak. Az összetűzésekben ébred fel kritikai érzéke maga és mások iránt. Először magát akarja átalakítani és erre fog következni a tisztán erkölcsi célzatú *társadalom-alakítási* tendencia. Ugyanis az *önalakítás* — ami számunkra a serdülés egyik alapmotívuma lesz, — nem tisztán erkölcsi értékű: a pubertás, teljes szellemi-erkölcsi-testi ujjászületés. De, mert a társadalomban elfoglalt helyzete miatt nem tud az ifjú rögtön alkalmazkodni, azért az irodalom, a könyv mint jóbarát lép az előtérbe. „A fiatal lélek mindenekelőtt a könyvvel lép ekkor bensőséges viszonyba. Nem volna helyes kifejezés, ha azt mondhatnók: az irodalommal, — mert ez esetben sem a művészethez, a művészi

alakításhoz köti valamely szál az ifjút, hanem csak egyes könyvekhez s ezek tartalmához, vagy az ifjú megragadó vágyakozásának, kívánságának épen megfelelő élményt nyújt.“ (9:215. l. *Várkonyi H.* ford. 1925. Franklin.)

B) *A történelmi olvasmány.* — Az első irodalmi terület, ahová a kalandos könyvek elvezetik az ifjút: *a történelmi olvasmány.* Rumpf (73) vizsgálatai szerint a helyhez és időhöz nem kötött mesétől az ifjú érdeklődése először a helyhez-kötött kalandos történetekhez, azután a hely- és időhöz-kötött történelemből vett elbeszélések felé fordul. Adataink szerint mindkét műfaj felé egyszerre indul meg az olvasó érdeklődés, és nem mindig különböztethető meg az érdeklődés motívuma. Elsősorban a szellemi érés vezeti ide az ifjút, aki már nemcsak testi ügyességet, hanem ismereteket is akar gyűjteni. A történelmi olvasmányok, a múlt iránti érdeklődés sok válfajával, végigvonulnak innen kezdve az ifjú életén. A pubertás nagy olvasási dühének ez a legmegfelelőbb csillapító eszköze. Ez a műfaj, a maga művészi eszközeivel, egyesíti magában az ifjú minden irányú érdeklődési területeit. A korrajz az ifjú tudásvágyának szükséglet, a nemes jellemek az erkölcsi probléma miatt vonzzák, a nemzeti hősök élete és harcaik fantáziás kielégülést nyújtanak a testi érésfolyamattal kapcsolódó dinamikus feszültségek számára. Nyilvánvaló, hogy ilyen lelki alkatnak csakis a *romantikus történelmi olvasmányok* tudnak kielégülést adni: „er will begeistert sein, will gespannt sein, will seiner Sehensucht ein Ziel finden.“ (54:12). Egyéni sorsából következik, hogy ő is az emberiség hősi korszakait, a nagy küzdelmek, az individuális akciók korát keresik. Ezt ismerni akarja, érteni akarja a mozgó motívumokat, ha nem is logikailag, de erkölcsileg. Elsősorban az ókor, a középkor és a renaissance lépnek előtérbe. Minden nemzet ifjúságánál, de különösen a magyaroknál a nemzeti történelem áll a középpontban. Majdnem mindig a nagy küzdelmek, a török elleni harcok, a szabadságharc romantikus feldolgozása, nagy hősei érdeklik az első serdüléskor ifjúságát. Természetesen nem mint romantikus regény, hanem mint reális valóság hatnak és élnek ezek a könyvek az ifjú lélekben. A történelmi olvasmányok révén az értelem, a pubertás nagy lelki és testi megrázkódtatásai között, nem tud kizárólagosan érvényesülni. A könyv, a kri-

tika, a serdülő számára csak erkölcsi célzatú, soha sem szellemi irányú. A meseszerű légkör, a legendaszerű nimbuszal körülvelt erkölcsi eszményképek iránti rajongásában van valami a kisgyermeknek tündérekéről való álmaiból. Innen érthető az igen nagy *Jókai-kultusz*, ami a magyar gyermekek-nél majdnem törvényszerűség. A legtöbb ifjú az ő fantáziájának segítségével jut el a történelemhez. Mindjárt mellette áll népszerűségében *Gárdonyi*, történelmi műveivel. A modern írók közül *Gulácsy I.*, és *Harsányi Zs.* fordulnak többször elő. Kevés *Jósika*, egy-egy *Herczeg* szerepel még vizsgálati anyagunkban a vidéki ifjúságnál. (Ezek az eredmények kicsit kierőszakoltaknak látszanak; a tanárok szuggesztív és néha félelmetes sétája és magyarázatai a kísérletek alatt akaratlanul is a kötelező olvasmányokat tolták előtérbe.) Tény azonban, hogy a múlt vonz, az ifjú tanulni és moralizálni akar. Csak abból a szempontból szomorú a statisztikánk, hogy ilyen kis körben mozog a vizsgált tanulók érdeklődése. A vidéki ifjúság figyelme és tudásvágya, úgy látszik, mintha nem volna felhíva arra, hogy a nemzeti határokon túl is emberek élnek és irodalmat alkotnak. A városi kísérletek jobb eredményt mutatnak. Előfordulnak *Dumas*, *Hugo*, *Sienkiewicz*, *Tolsztoj*, *Rostand* stb. és a magyarok is színesebben vannak képviselve. (Németországban igen ritka eset volt a közelmúltban, hogy a tanulóifjúság a norvég és orosz írókat ne ismerje.)

A történelem elsősorban a *hősökön* keresztül válik érdekessé. A romantikus légkörben és a színes cselekmény középpontjában élő hős romantikus testi, szellemi és erkölcsi nagyság. A hőskultusz elsősorban nemzeti ideálokhoz kapcsolódik. Az első valószerűtlenül nagy és kiváló hóstól lassan az erkölcsi tökéletesség felé fordul az érdeklődés. De „A nagy ember“, a „nemes“ lovag, aki az eszményért harcol, csak történelmi milieuban érdekli a serdülő ifjúságot. *Kárpáthy Zoltán*, *Bornemisza Gergely*, *Zrinyi*, elsősorban mint nemzeti hősök tűnnek fel. Majd 17 éves korban *Petőfi* és *Madách* (főleg *Harsányi Zs.* művei alapján) válnak az olvasók eszményképeivé. *Petőfi* a vidéki ifjúság örök eszménye ma is. Természetesen nem a költő, hanem a harcoló ember. Más költők és hősök életrajzát is említik ifjaink néhány esetben.

C) *Eggyéni és társadalmi problémák.* — A történelem iránti érdeklődés az emberiség életén keresztülvonuló mesevonalat jelenti. A romantikus keretet nehezen, csak külső segítséggel tudja szétörni az ifjú. Másirányú olvasmányokhoz, tovább fejlődéshez nem innen jut el. Újra és mindig önmagából kap indítékot. Így jut el ahhoz a fokhoz, hogy a már előbb is felmerült erkölcsi probléma középpontivá válik. Az előző periódusban negative értékelte a morális ízű olvasmányt, most egyenesen keresi, mert tanulni akar belőle. Érzékenyen fog fel s hat vissza minden erkölcsi célzatra, kritizál mindenkit és elsősorban önmagát. A már említett önalakítási korszak ez, melyből erkölcsileg újjászületve kerül ki a serdülő. Ezen a területen folyik a fejlődő emberben a legsúlyosabb harc, itt áll leginkább egyedül az ifjú. Nem tud rajta senki segíteni, illetve a külső segítség nem válik mindig belső hajtóerővé, — gyakran lepereg a küzdő lélekről, — a harcot lényegében magának kell önmagával megvívni. Csak erő és fegyver a harchoz a külső élmény, a jó barát, vagy a — könyv. Az olvasnivaló is erkölcsi átalakulásának szempontjából érdekli a serdülőt. Ha eljut erre a periódusra, 30—40%-uk keres tudatosan ilyen könyveket, de a történelmi olvasmányokban is sokan értékelik a moralizáló célzatot. Kérdezzük most már, hogy milyen irányú ez a harc? Komplikálja az a körülmény, hogy egyszerre folyik önmaga és a világrend ellen. Tele gyöngeségekkel, gátlásokkal, ingadozásokkal, csak csodálni tudja a nyugodt, erős, testileg és lelkileg töretlen embert. Ez a típus lesz eszménye, melyeknek az általa kedvelt történelmi olvasmányok is tárházai. Ilyenné akarja magát alakítani. Így válik az olvasási kedv és düh az ifjú személyiség önalakítási vágyának és emberismeretszomjának csillapító és levezető eszközévé.

Az egyéni problémák mellett ott áll a *közösségi élet* megoldásának szükségessége. A társadalom épp oly tanácstalan a serdülővel szemben, mint ő a társadalommal, a környezettel szemben. Ő maga nem tud egyelőre beleilleszkedni sehova, a társadalom pedig nem tud helyet adni a serdülőnek. Ha a gyermek nem is akar társas lény lenni, az ifjú annál szenvedélyesebben vágyik a közösségbe. Az adolescenciában aztán meg is találja ezt a helyet; mikor a „negatív fázis“ véget ér, újra,

de magasabb fokon visszatér a környezethez s vele összhangban kíván élni, érvényesülni. A közösségnek a megismerésére is csak az irodalom a megfelelő terület. A kisebbséértéktűségi érzés, ami élettapasztalatok hiányából folyik, túlzott védelmi álláspontra, túlzott kritikai magaslatra hajszolta őt, meg akarja ismerni a társadalmat, hogy olyanná alakíthassa, ami megfelelő keret és védelem lenne minden embernek. Az emberiesség, az erkölcsi tisztaság, a tökéletesség magasztos eszményei élnek benne. Az ilyen irányú irodalmi élmény a legtöbb esetben lereagálás is.

Ez lenne az ideális kép. Ilyennek rajzolják az ifjúságot a Ch Bühler naplói, Busse, Kesselring, Köster, Quast, Bopp, Mendousse és mások munkái. Mi nem találjuk meg kísérleteinkben ezt az elmélyülést sem egyéni, különösen nem társadalmi kérdésekben. *Az erkölcsi motívum nem olyan átfogó, olyan általános nálunk, mint a német irodalomban.* Nincs annyi miért? nincs annyi probléma. Nem azt jelenti ez, mintha nem tudnánk bemutatni szép, megdöbbentően szép példákat. Látni fogjuk, hogy a mi ifjainknál több az egyéni bajok jelentkezése, de kevesebb a tudatos és hozzáértő szociális gondolkozás. Az egyén problémája többnyire hősi, erkölcsi nagyságokkal kapcsolatban vetődik fel. *Ankerschmidt* becsületes és igazságszerető lény, a hősök önfeláldozása szép szavakat tudnak kiváltani. 17 éves fiú *Tímár Mihály* eszményi jellemét dicséri. A 18. év nemcsak százalékban, (30%), de mélységben is legtöbbet nyújt. *Herczeg* Nap fiáról így ír valaki: „Egy ember lelki küzködése a megismert Jézusi és pogány tanok között.” Az *Abafi* akaratereje csodálatot kelt. Egy napszámos fia írja: *Uj testamentom* (a legkedvesebb könyve), „mert szegény vagyok és itt találok enyhülést az én szívemnek.” 18 éves fiú *Körmendi Boldog emberöltőjéről*: „A kamasz fiú érzéseinek és gondolatainak leírása tetszett.”

Az egyéni problémák körébe tartozik az ifjúság viszonya a *szekszuális, és erotikus irodalomhoz*. Ezen a téren lényegesen kevesebb az adatunk, mint a németeknek. A válaszok nagyon szűkszavúak, semmitmondók. Bizonyos, hogy az ifjú nem szereti, ha kutatják (és profanizálják) ilyen irányú érdeklődését. Ő maga sem tud kellő hangon beszélni róla. *Kösternek* (34) az a felfogása, hogy az első komoly érdeklődési területnek a nemi élet számítható az ifjúnál. Ez, a még

szerencsés körülmények között élő ifjú életét is felkavaró és megrázó élmény, a nemi érzés, a maga fizikai és pszichikai járulékaival az irodalom felé hajtja az ifjút. De áll Ch. *Bühler feltevése is* (9). „Stiller Sehnsucht erwachender Liebesbedürfnisse“ vezeti őt a szépirodalom szerelmi tárgyú alkotásaihoz. Mi úgy gondoljuk, hogy *Köster* tételét igazolja az (igen szörványosan előforduló) „orvosi könyvek“ iránti érdeklődés. Ch. *Bühler* nézetének realitását viszont a 16 éves kortól elég sűrűn szereplő „szerelmi tárgyú“ olvasni valók mutatják meg. Csak így írnak ezekről a könyvekről, „szerelmi tárgyú könyvek“, cím nélkül, magyarázat nélkül. Rendszerint nem egyedül, hanem más érdeklődési területek után, gyakran alacsony társadalmi osztály tagjai említik őket. Egyszer szerepel a „*Szerelmi probléma*“ kifejezés. Egy iparostanonc pedig a „*női lélekről*“ olvas, ha lehet.

Az *egyéni probléma*, ha tragikus magaslatokig ér is, de van és talál reá megoldást az ifjú. A hullámszerűen változó optimista és pesszimista periódusok többnyire elérkeznek a nyugvóponthoz, az ifjúság végére. Az ifjú a harcok között kikristályosítja magában az egyéni erkölcsi életeményt. Sokkal homályosabb az ifjú (objektív, tudományos) *világsszemléletének* az alakulása. Az élettapasztalatok lassabban gyűlnek, rendszerint erős tömegszuggesztio hatása alatt. Nagyobb kilengéseket találunk itt és nincs lényegileg sohasem nyugvópont. Fontos körülmény az is, hogy ennek a problémakörnek a jelentősége csak bizonyos szellemi nivón túl tudatosodik az ifjúkorban. A szociális milieu alapjaiban befolyásolja őt. Kell mindezekon kívül a szemléletalakításhoz egy bizonyos határozottság, erkölcsi és szellemi ítélőképesség is a közösségi kérdésekkel szemben. Nyugodtan mondhatjuk már azt is, hogy azok, akik ezzel a kérdéssel a serdülés korában szembenéznek és a megoldást keresik olvasmányaikban, bizonyos filozófiai, vagy erősen reális alappal válogatnak. Ha a munkásifjúságban lényegesen nagyobb határozottsággal él az összetartozás tudata, ez nyilván az életkörülmények, a kényszerű egymásrautaltság eredménye. Ebben a körben többnyire szakszerűen foglalkoznak a társadalmi kérdésekkel. Társadalmi problémákhoz azonban ők is csak ritkán, az intellektuális ifjúság pedig majdnem sohasem jut el. A társadalom, mint erkölcsi probléma egészen homályos ere-

detű az ifjúnál. Mint ellenséges komplexum állt az előző periódusban az ifjúval szemben, most a történelmi olvasmányok révén közel kerül hozzá. Történelmi tárgyú regényt, melyben társadalmi kérdések is vannak, először 16 éves korban keresnek, a mi vizsgált személyeink. Természetesen bizonyos szellemi fejlettség szükséges ahhoz, hogy az ifjú megérezze a történelmi keretben az életet, a hősök mögött a tömeget és a tömegben az ő helyét. Elsősorban az ifjúság helyzete, teendője iránt van fogékonysága.

Vizsgálataink adatai között kevés a társadalom-filozófiai gondolat, az érdeklődés többnyire a reális szükségszerűségekből indul ki. A fauszti harcok, a nietzschei, schopenhaueri kultúrszkepticizmus, és kultúrkriticizmus (*Bopp* kifejezése) a romantikus, reális és szociális filozófia a maga teljes egészében ismeretlen a magyar ifjúság ezen képviselői előtt. Jobb ismét a nagyvárosi vizsgálatok eredménye, ahol az ifjak, ha a neveket nem is említik, de általános megjegyzéseiből látszik, hogy legalább hallottak ilyen problémáról és szeretnének vele foglalkozni. A vágy, valami magasabb, komolyabb kérdések után a mi ifjúságunknál a regény keretein belül marad. Társadalmi kérdésekkel foglalkozó regényeket keresnek, de úgy látszik, nem jutnak hozzá. Ha írnak ilyen olvasmányokról, feltűnően gyenge kifejező erő birtokában, de meglepő hévvel említik őket. *Szabó Dezső* váltja ki a következő sorokat: „Az író pesszimista felfogásával — megkapó erővel tudja az életet festeni.“ Egy nagyon érdekes 18 éves ifjú *Traven* Halálhajójáról így ír: „Megrendülve kellett tapasztalnom, hogy egy egyszerű, de becsületesnek lenni akaró embert csupán azért, mert nincsenek meg a bizonyítványai, az emberi társadalomból kizárják, sehol sem telepedhetik meg és nem vállalhat becsületes munkát. Ime, a felvilágosodott emberiség fonákságai!“ Figyelemre méltó a példa, mert látjuk, hogy az ilyen irányú beállítottság jelentéktlenebb olvasmányoknál is felszínre kerül. Az egyetlen erkölcsileg megalapozott, tipikusan erkölcsileg pubertáló ifjú megjegyzése ez, akit *Ottó Braunok* és *Ch. Bühler* többi naplólóhősei mellé állíthatunk. A háború utáni ifjúság külső és belső világával foglalkozó könyvek, az élet nagy kérdései, az emberiség életcéljai és Marx demokratikus színezetű tanai jutnak még felszínre az érdekesebb megjegyzésekben.

D) *Irodalmi realizmus és tudomány.* — A tudásvágy és a kritikai érzék újabb érdeklődési területekhez viszi az ifjút. A múlt és az emberi lélek általános és ideális megismerése után az *erkölcsi és szellemi realizmus korszaka* következik az ifjú fejlődésében. Megismerve azt, ami mögötte és benne van, ismerni akarja azt, ami körülötte és előtte áll. Az alapotívum, a tudásvágy, tisztánlátásra való törekvés. W. Hoffmann (29:117) és Busse (6:125) szerint az ifjú sokkal inkább akar tanító célzatú irodalmat olvasni, mint a gyermek, vagy a felnőtt. Ennek eszköze irodalmi téren 1. a reális és naturalista irodalom, 2. a tudományos szakirodalom és 3. az útleírás.

Az ifjúnak az élet közvetlen megismeréséhez ez a három gondolatkör nyújt tárgyi alapot. A realitás iránti érdeklődés logikusan és lélektanilag következik is az ifjú lelki fejlődéséből, de indító okot többnyire a szociális milieu ad. Amit a történelmi érzékről, az erkölcsi problémáról, mint a serdülés szellemi tartalmáról mindtunk, teljes egészében csak az intellektuális ifjúságra áll. Fizikailag passzívásra ítélve a történelem és az etika elméleti aktívásra ad alkalmat. Múlton és erkölcsi kérdéseken gyötrődve talál az ifjú önértékelési, létjogosultsági alapot, míg az élet a maga realitásával még nem ér el hozzá a serdülés folyamata alatt. Így a realizmushoz, szellemi elgondolások után, szükségszerűen jut el. A szellemi élet legmagasabb fokát, a kritikai érzékét jelenti a tanuló ifjúság reális alapú érdeklődése. Első indítékai regényekből jönnek, a szépirodalom olvasása után kezdődik az ifjúság komoly tudományos érdeklődése. A *szépirodalmat* főleg nyugodt, falusi történetek, humoros képek, magyaros tárgyak, „nem fantasztikus regények“ iránti érdeklődés képviseli. Gárdonyi és Mikszáth a legkedvesebb írók. *Az én falum, A bor, Szent Péter esernyője, Az ének a búzamezőkről, (Móra), Copperfield Dávid (Dickens)* a legtöbbet olvasott könyvek. Az olvasók szülei általában egyszerű emberek, iparosok, kishivatalnokok. A vizsgált személyek hangsúlyozzák a nyugodtságot, egyszerűség utáni vágyat. „Általában szeretem a komoly, nem nagyon fantasztikus írókat.“ „Azért tetszett, mert az élettel szoros kapcsolatban van.“ (Mellesleg: egy Jókai-regény ez.) Tetszik az igaz történet, amely „olyan, mint az élet“. Érdekesen jellemzi ezt a típust az egyik vá-

lasz: „Egy kis szerelem, egy kis detektívregény és egy kis humor legyen a könyvben.“

Az *iparos ifjúság* más viszonyban áll az irodalommal a serdülésnek ezen magasabb fokozatán is. Ezek az ifjak az életbe aktívabban belejutottak, mint más társadalmi osztály, korábban kezdik el a kenyérkereső munkát, analizáló tendenciájukat nem az irodalmi művek és személyek bírálata-nál, hanem az élet által közvetlenül eléjük tárt szituációk-ban élik ki. A nagy élményszükséglet miatt nagyobb és több izgalomra van szükségük, könnyebben lesznek áldozataivá a ponyvairodalomnak. Irányítás mellett elsősorban a realizmus felé fordulnak. A fejlődés magasabb fokát náluk az erkölcsi probléma irodalmi értékelése fogja jelenteni.

Általában útleírást, kalandos könyvet és szakirodalmat olvasnak. Szakkönyvek, egyszerűbb tudományos művek érdeklík őket. Technikai könyvek segítségével akarnak tiszta világképet nyerni. A prózai szépirodalom még mint realizmus sem vonzza őket. Az irodalom nem erkölcsi életükre, hanem értelmiségük fejlődésére van hatással. Vizsgálataink alapján nyertük ezt a képet, mely némileg ellentétben áll *Busse* (6) könyvének eredményeivel. A kép, melyet a mi adataink a serdülés erről a szakaszáról, s a munkásifjúságról nyújtanak, nem tartalmaz annyi eszményi-irodalmi mozzanatot, mint a párhuzamos német példa; a magyar fiúknál több a szakmunkák és technikai könyvek iránti érdeklődés. A realizmus előretörése általában a 15-ik évben indul meg, és főleg az intellektuális (középiskolás) ifjúságnál. Feltűnő nagyszámú az olvasott tudományos és ismeretterjesztő könyvek száma. Felfedezések, csillagászat, elektromosságról akarnak olvasni a középiskolások. Tisztviselő gyermeke írja: „Inkább technikával foglalkozó könyv érdekel.“ Az apa igazgató, az anya tanító: „Elektrotechnika, természettan érdekel. Különben nem szeretek olvasni.“ Ezután a kis keresgélő-periódus után ők természetesen erkölcsi célzatú irodalom felé fordulnak. Hamarosan az iparosok jutnak túlsúlyba szakkérdések iránti érdeklődésükkel.

A iparostanoncoknál általában sohasem válik a szaktudományos (technikai) érdeklődés általános tudományos érdeklődéssé. De saját szakmájuk alaposan, komolyan érdekli

őket. Ezzel szemben áll a „tudományos“ érdeklődés. Ehhez csak az intellektuális ifjúság jut el, még írásbeli kifejezés szerint is, de úgy látszik, nincs tisztában a szó súlyával. Minden közelebbi megjelölés nélkül érdekli „a tudomány“. Nem tudja megközelíteni, nincs aki hozzásegítse, hacsak nem él szerencsés szellemi milieuban. Nagyon kevés azonban a differenciált érdeklődés. Kémia, fizika, művészettörténet, nagy felfedezések említetnek egyszer. Semmi több. Az említett szaktudományok sincsenek azonban sohasem elsősorban említve, mindig van valami, ami fontosabb. Folytonosan növekedve, a realizmus mint érdeklődési terület a maximumát a 17. évben éri el.

A „realizmus“ szó alá vontuk az útleírásokat is. Itt is kevés és egyhangú az adatok eredménye. Útleírás, de regény formájában a kedvelt műfaj. Kevés az ilyen irányú könyvélmény, inkább csak a vágy van meg irántuk az ifjúságban és inkább csak keresgélés jellegűek vallomásaik. Ugy látszik, ez a műfaj van legkevésbé képviselve irodalmunkban. Szociálisan megalapozott okokból sok iparostanonc keres ilyen könyveket. Mint infantilis maradvány, igen nagy százalékban uralkodik az útleírás mellett a kalandos és izgalmas könyv, a ponyva-, a detektívregény. Számuk 16%-tól 8%-ig apad le 15 és 18 év között. De ezen a ponton fel lehet tennünk, hogy nem voltak őszinték a válaszok; valószínűleg ennél sokkal többen olvasnak detektívregényt.

A fővárosi eredmények természetesen elég magas színvonalon állnak. A VII—VIII. osztályos gimnazisták a szép irodalom és a tudomány minden ágát ismerik és szeretik, mindent, ami modern és lüktet, ami mentes minden konzervativizmustól és sablontól. „Az elnyomottak sorsa“ érdekli őket, filozófiai, lélektani, háborúellenes műveket olvasnak. Szerepel náluk a külföldi irodalom, a modern magyar írók, Sinclair, Wells, Mereskowski, Jack London, Remarque, Szabó Dezső, Móricz, Kassák, stb. érdeklik őket és hatnak rájuk.

Eddig a pontig eljutva, meg kell állanunk. A serdülőkor végével teljes nyugalmi pontra kellene eljutni az ifjú irodalmi érdeklődésének. A minden irányú, tartalmi érdeklődés, mint a szellemi és lelki harmónia kifejezője jelentené a társadalomba való beleilleszkedést. Itt kellene a tartalmi érdek-

lődést is a formainak felváltani. Az adolescencia végével szellemi erejének teljes birtokában, érzelmi életének tisztaságára eljutva, az esztétikai értékskálával is kell tudnia bánni az ifjúnak. Egy kérdés van még hátra: az ifjúság első esztétikai értékelésének problémája.

Serdülő leányok könyvélményei.

A) *Nőtípusok.* — A leányok serdülőkori fejlődése első-sorban lelki krízis, kevés nagy kilengéssel, sok ingadozással. Szellemi, testi és etikai erők dobálják a fiúkat a különböző olvasási területekhez. A leányok fejlődése már határozottabb irányt vesz az előző korszakban is. A pubertás nem zavarja meg a fejlődés menetét, inkább aláhúzza a már kialakulóban levő női jelleget. A serdülőkor a maga külső és belső jelenségeivel nem hozza a leányt zavarba. A reális élet nem áll oly távol tőle, mint a fiúknál és főleg a lelki élet megindulása nem olyan váratlan. „A pubertás jellegzetessége nem eruptív kitörés, hanem lappangó (látens) elmélyülés. (16:13).

A lelki serdülés *első* fontos szakaszát „negatív fázis“-nak nevezik, Ch. Bühler, L. Vecverka, H. Hetzer (Der Einfluss der negativen Phase auf soziales Verhalten und liter. Produktion pubertierender Mädchen, Jena 1926.). *Mendousse* „âge de disgrace“-nak nevezi (L. âge de l'adolescente . . .). Ennek a fázisnak jellemző tünetei a *leányoknál* 11—13 éves korban jelentkeznek, *fiúknál* 15—16 éves korban. *Leányok:* a) minden (iskolai és házi) produktivitásuk csökken, — elfordulnak a környezettől s a nevelőktől, ez egészen a társadalom ellenességig fokozódhat; vezethetőségük megszűnik, és az iskola destruktív elemeinek könnyen hozzáférhetőkké válnak; b) elhagyatottnak, meg nem értettnek érzik magukat, — tagadás és oppozíció szelleme szállja meg őket az eddigi tekintélyekkel szemben, gyakran az erkölcsi normákkal szemben is. —

Láttuk, hogy a gyermekkorban is az én állott az érdeklődés fókuszában a maga kis problémáival. A problémák már ott is elsősorban lelki és erkölcsi indítékokon fordulnak, csak az én érdeklődési köre szűk. A serdülő leány érdeklődése annyiban bővül, hogy az *én* lassanként az *emberré* alakul. De a világ, az emberiség, csak az egyén helyzetén keresztül érthető számára. Ha nők az emberiségért élnek, akkor ez többnyire egyéni szituációból, egyéni lelki szükségszerűségből magyarázható, fiatal leányoknál pedig romantika. Így olvasmányaikban is elsősorban az *egyén problémái* érdeklik őket. Az irodalom elsőrendű életszükségletté válik ez által. Ugyanis az élet nagy üzeme, amelybe a leányok általában jobban belekerülnek, mint a fiúk, az egyéni problémákat nem respektálja, s így jó vezető hiányában csakis az irodalomból szerezhetnek tapasztalatot és megoldást. Ha az előző periódusban a fiúk olvasnak több éhséggel, itt elsősorban leányok menekülnek az irodalomhoz. Az irodalom döntő élménnyé általában csak serdülés korában és szakában válik, de elsősorban mégis a nők azok, akik teljes lélekkel fordulnak a könyvhöz. Az alapkülönbséget mi abban látjuk, hogy a fiúk problémáihoz a könyv anyagot ad csak, nem pedig megoldást. A leányok lelki problémáikkal s azok miatt fordulnak teljes hittel és tudásvággyal az irodalomhoz. Megoldást keresnek és találnak is. A könyv, a betű nagyobb misztikum, parancsolóbb tekintély nők előtt, mint férfiaknak.

Nem a lelki és erkölcsi motívum felmerülése jellemez tehát egy-egy nőtypust, erre általában hajlamosak. A típusalkotást aszerint kell megkísérelni, ahogyan a lelki kérdéssel szemben a leányok állnak és azt megoldják. Eszerint alakul ki: 1. a tisztán *etikai* megoldást kereső, 2. az *emócióba* merülő és 3. a *realitáshoz* eljutó nőtypus. A serdülő leány legmagasabb szellemi nívón álló rétegét foglaljuk végre össze, 4. az *intellektuális* típusban. (A nők típusba foglalására Else Croner (15) hasonló osztályozása adott indítékot. Könyvében következő fejezetek találhatók: az anyatípus, az erotikus, a romantikus, a józan és értelmiségi típus. Mi csak az általunk felállított osztályokra találtunk példákat.) Ebbe a keretbe csakis a vidéki vizsgálatainkon megfigyelt serdülőket állítjuk be. A városi és vidéki leányok között ugyanis sokkal nagyobb a nívókülönbség, mint a fiúk között, főleg a tisztán

szellemi irányú és tudományos munkák iránti érdeklődés szempontjából.

B) *A történelmi olvasmány.* — Mint a fiúknál, itt is a *történelmi* olvasmány kelti a legnagyobb érdeklődést. A serdülő leány azonban elsősorban *érzelmi kielégülést* talál történelmi olvasmányokban. Azok a szempontok, melyek a fiúk olvasmányait jellemzik, a „romantika” korszakában, a leányokra is érvényesek. Külömbiséget abban találunk, hogy a leányok csodavárása és rajongása nagyobb, szentimentálisabb, — konstitucionális és egyes típusoknál pedig örökké tartó. Ennél a pontnál akad el többnyire a női olvasóréteg, itt lesz és marad örök filiszter, amint a romantika-keresőket *Köster* (34:6) nevezi. Ezzel a réteggel még az emocionális típusnál fogunk találkozni. Jellemzi a leányok történelem iránti érdeklődését még az is, hogy ez az érdeklődés teljesen romantikus, szubjektív, szellemi irányítás nélkül való. Csak érdeklődés, ritkán érzék. Nem a történelmi hűség, hanem a meseszerűség az egyéni érvényesülési lehetőség érdekeli őket. Teljes szubjektivizmusukat mutatja, hogy a történelmi érdeklődés kizárólag nemzeti irányú és erősen hazafias.

A legmélyebb élményt a hős egyénisége adja. Éppen azért, mert az olvasó lelki diszpozíciója a könyv hatásának a titka, típusoknként változik a hőssel szemben felállított követelmény. A múlt, a történelem egyaránt érdekli az etikust, a szubjektívet, a reálist, az intellektuálist, akik mind mást és mást keresnek a történelmi regényben, illetve megfelelő műveket keresnek maguknak. Általában egy bizonyos témakörön belül sem olyan egységes a leányok kedvenc könyv-írója, a hős kiválasztása, mint a fiúknál. Nagyobb körben mozog az irodalmi ismeretük, mélyebbek a benyomások, több a kifejező erő a leányoknál. Érdekes, hogy csak leányoknál fordul elő az, hogy nem mindig a főalak a kedvencük. Tudatosabban állnak az irodalommal szemben, engedik, hogy az hasson rájuk.

Bizonytalan határokkal, két típus bontakozik ki az általános képből. Vannak, akiknek eszmei, vagy erkölcsi gazdagodást nyújt a könyv. Idetartozik főleg a 30—40% hazafias könyvet olvasó réteg. 15 évesek a hazafiasat, a németek magyarrá válását értékelik. Érdekes motivációk még: „*Isten*

rabjai“-ban: „az emberek, akik Istennek szentelték életüket, milyen boldogok.“ *Az új földesúr* tetszik: „Ok, a hant, mely ideköt.“ A *Zord időkben* a törökök uralmának leírása (16 éves): A *Fekete vőlegényekben* „a történelmi anyag gyönyörű feldolgozása“. (17 éves: *Hét sváb*: „Megtudja az ember, hogy a magyarok igazságáért van még nép, mely kész az életét is feláldozni.“

Sokkal nagyobb azonban azoknak az olvasóknak a száma, akik a hős egyénisége miatt említik kedves könyveiket. A történelmi regény kedves hőse általában a „romantikus nagyság.“ Erkölcileg kiváló, lelki életet élő ember. Hős, de nem heroikus, inkább emberi. A férfiideál (sűrűn fordul elő) a nemes jellem, a derék ember. A női ideál olvasótípusonként változik. Általános követelmény, hogy történelmi keretben érdekes, romantikus cselekményekben és lelki harcokban legyen a hősnek része. Érdekesebb hősök: *Garamvölgyi Ádám*, a nagy hazafi, *Erzsike*, a kis német leány, (Az új földesúr), *Abafi*, *Gizella*, *Noémi*, (Aranyember), *Cecely Éva*, a hős feleség, (Az egri csillagok). (15 évesek) *Enikő*, az ártatlanul szenvedő leány (Két szomszédvár.) *Simándy* (Az elnémult harangok), *Baradlay Jenő*, önfeláldozó egyénisége. (Fiúknál valószínűleg Richárd lenne a kedvenc), *Baradlayné*, az önfeláldozó anya és jó magyar asszony. (16 évesek). *Tomory*, a nemes jellem megtestesítője (Fekete vőlegények, a fiúknak Cibak Imre tetszett) (17 évesek).

C) *Etikus típus*. — Ez a pár adat is sok újat mond. Látjuk, mint terelődik az olvasó a hatásos, teljesítményszerű nagyságról tisztán erkölcsi cselekedetek felé. Tiszta lelki nagyságok ezek, akik az önmegtagadás, a lemondás, a csendes jócselekedetek, vagy a mártírság képviselői. Ezek az olvasónők már a tisztán *etikai* megoldások képviselői, akik az életet állandó erkölcsi ellenőrzéssel értéklik. Az emberek annyit érnek, amennyi lelki és erkölcsi rokonságot mutatnak az olvasóval. Természetes, hogy mindig az ember lelki minősége körül forog az érdeklődés. Ritkán jutnak el az elméleti, társadalmi problémákig. Ők nem az elvont „emberiséggel“, hanem az étellel akarnak megismerkedni. Azonnal és öntudatlanul a külső asszimilációt, a csöndes behelyezkedést választják. Hogy ez nem megy lelki harc, önmagunkkal való

szembekerülés nélkül, éppen olvasmányaik mutatják. A lelki probléma a szellemi probléma elé lép.

D) *Emócionális típus.* Itt kapcsolódik az erkölcsi típus az *emócionális* típushoz. Ugyanis a leányok, nemcsak, mint problémát, de mint megoldást is választják a passzívságot. Sokszor a szentimentális megadás keretein belül marad az olvasó. Nem is a problémát, hanem megfelelő lelki típus rajzát, bizonyos lelki állapot kivetődését kedvelik és tartják értékesnek. Többnyire vele rokon, vagy azonos lélek élete és lelki sorsa érdekli ezt a típust. De nem ritka, hogy megfordítva: magát azonosítja a bizonyos kész nőtípussal és várja az elképzelt szituációkat. Ez a legveszedelmesebb és leggyakoribb hatása a romantikus és emócionális olvasnivalónak. A könyv kiválasztása tisztán lelki szükségletből folyik itt. Ez a legprimitívebb, de legnépesebb olvasóréteg. A nők nagy része „filiszter“, elakadt a romantikánál, ez marad továbbra is elemi és lelki szükséglete. Ha rá is eszmél a női irodalom meseszerű voltára, akkor is jól esik neki a hozzávaló menekülés. Ugyanaz a jelentősége a női ponyvairodalomnak is, mint a mesének; még a csodákban, rendkívüli sorsfordulatban való hit is megvan a serdülő leányban. Ő már látja, hogy az élet szürke és eseménytelen, de reméli, hogy az ő számára mégis adódik valami rendkívüli. A fiú az életen kívül álló helyzetéből az életbe belekerülni, a leányok szentimentális olvasmányaik révén ettől elítávolodni törekszenek. Az e típusba tartozók kíváncsiak ezek: általános női tulajdonságok, női élmények, a szerelmi és vallásos tárgyak, melyek nagy erővel lépnek fel. A szerelmi témakör azonban ritkán lépi túl a romantikus felfogás határát; hozzá igen sokszor történelmi érdeklődés kapcsolódik, amint ezt már említettük.

Az érzelmes típushoz sorolható az a magasabb színvonalon álló olvasóréteg is, aki tudatosan választ érzelmi okokból olvasni valót. Az elmélyült, gazdag, színes női lélek is innen táplálkozik. Rendszerint a mesekorból átmentett fantáziájával a romantika költői termékeit igyekszik átélni. Nem ritka, hogy olvasmányaikban a szentimentalizmussal erkölcsi probléma áll szemben. Az erkölcsi és emóciós típus rendszerint egymásba olvad és ez adja a speciális női karaktert. 15 éves így ír *Hugo* Nyomorultakjáról: „Nagyon megkapóak az

egyes alakok, szeretem az ilyen tárgyú könyvet.“ Másik 15 éves: *Kárkáthy Zoltánról*: „szeretem az igazságot és látom az igazság győzelmét.“ 17 éves: *Knut Hamsun* Pánjáról: „egyszerűen van leírva és mindent éreztet.“ *Jósika* romantikussága miatt kedvenc. 18 éves: „*Werther* tetszik, mert pillanatnyi hangulatomnak akkor ez felelt meg legjobban és egyes eseményei és helyzetei dátumszerint ismétlődtek életemben.“ Előforduló írók még: sok *Gárdonyi*, kevés *Jókai*, *Sienkiewicz*, *Dumas*, *Herczeg*. Külföldi írókat általában csak magasabb társadalmi osztályba tartozók ismernek.

E) *Reális típus*. — Az érzelmes típussal szemben áll, mégpedig többnyire tudatosan, a *reális*. A „realitás“ a leányoknál nem az elméleti tudományos érdeklődést jelenti. Jelenti a mindennapi élet ismeretét, bizonyos kis körön belül. Elsősorban külsőségekre, leírásbeli hűsége vonatkozik. Érdekli őket, hogyan élnek az emberek; a világ folyása, a maga kis apróságaival, sok érdekességet nyújt. Jelenti ezenkívül a *női élet-hivatás-felismerését*, a családi életnek az előtérbelépését. Egyszerű, praktikus életelveket akarnak tanulni, egyszerű élet-történeteket akarnak megismerni. Ezt a típust nevezi E. *Croner* (16) „józanak.“ Hozzá kell még azonban megfigyeléseink alapján tenni ennek a típusnak a rajzához, hogy az e típushoz tartozók néha finom érzékkel tudnak választani, igazi és ál-nagyság között. Ezeket a leányokat nem vonzza a patétikus hang, inkább a szentimentális. Ugyanis, mindig marad lelkükben egy rész, ahol csak magukkal foglalkoznak, nem romantikusan, csak naiv érzelgősséggel. Hajlamosak az ellágyulásra, a gyöngédségre. Egy 15 éves leány öregesen „a régi szép világot“ kívánja vissza vallomásában. Tetszik *Tutsek Anna* Cilikéje, mert nem volt modern felfogású, hanem egyszerű, jólnevelt leány. Egy másik 16 éves, szereti a regényt, „amelyben az emberek, mint egyszerű kispolgárok“ szerepelnek. *Erdős R.* egyszerű közvetlensége, *Móra F.* Kincskereső kis ködmönjében: „az a kedves hang, amellyel egyszerű szülei életét, a kis gyermek gondolkodását meséli,“ tetszenek. Társadalmi regények, melyek a való élet rajzát adják, minden szépítés és eszményítés nélkül, a valószerű, szerepelnek még itt a kedvelt olvasmányok sorozatában. Azonban az írók megítélése tekintetében nincs meg az exakt mértékük, nem

tudják, mi voltaképpen a „reális“ irodalom. *Herczeg, Benedek, Móra, Mikszáth, Erdős, Courtsh-Mahler, Jókai, Tutsek, A. Gerey J., Székely T.* fordulnak elő, bizonyítékaul annak, hogy a vágy, az érdeklődés jóval előbb jelentkezik, mint a kritika, a szellemi ellenőrzés.

Fiúknál az étellel való kényszerű szembekerülés és a szellemi alapú érdeklődés vezeti az ifjúságot *tudományos és szakkönyvek* felé. Különösen a munkásifjúság ér el hamar erre a fokra, ha szerencsés szellemi irányításban van része. Leányoknál kizárólag a szociálisan és szellemileg is jó körülmények között élők jutnak el a tudományos könyvekhez. A serdülő leány értelmi beállítódottságának még a szerencsésebb viszonyok között is szubjektív alapjai vannak. Lelki és nem kizárólag szellemi ösztönzés hajtja őt a tudományokhoz. Legalább is, a vidéki leányokat nem a tudásvágy vezeti. Adataink között egyetlen példa sincs arra, hogy leányok technikai dolgok, reális tudományok felé orientálódnának.

F) *Az intellektuális típus.* — A lelki élet, mint specifikus női érdeklődési terület, az *intellektuális* típus számára is kiinduló pont. A szellemi nivó magasabb fokán *lelki problémák*, bonyolultabb formái foglalkoztatják őket. Nem a kész jellemek, hanem azok alakulása és cselekedetei érdeklik az ide tartozó leányokat. „A hosszú lelki tusák“, (16 éves) „olyan könyv, ahol az író életéről is tudok valamit“, (16 éves) „az emberi lélek“, „az anyai jóság és önfeláldozás.“ „a szerelmi élet benső megnyilvánulása“, (18 év) „az emberek érzései, gondolkozásmódja és szenvedélyei“ (18 év), kifejezésekkel jelzik érdeklődési területeiket.

A lelki élet általános jelenségei és kivételes törvényei, mint tudomány is érdeklik, azonban a leányokat, de csak az *adoleszcencia végén*. A lélekelemzés és a dráma, (16 év); a pszichológia (17 év), fordulnak elő vallomásaikban, innen jut el egyikük a filozófiához. Egyszer történik erről említés, ami azért is megjegyzendő, mert magyar fiúknál egyáltalán nem fordul elő. Speciális női és romantikus érdeklődési terület a *művészet*. Valószínűleg először romantikus művészi problémákkal ismerkednek meg olvasmányaikban. Innen terelődik a figyelem a művészre, a művészire, mint a lélek kivetődé-

sére. Sok adatunk van erre, különösen 16 éves korban. Szubjektív oka e jelenségnek az, hogy az iskolában rendes tárgy a művészettörténet. (Ezen az órán végeztük a kísérletet, az előadó fiatal tanárral.) Tény mindenestre a lelki rezonancia a tárgy iránt és a nagy lelkesedés. A művészeti érdeklődést tápláló írók: *Jókai, Sienkiewicz, Herczeg, Dosztojevsky, Schalom, Asch, Erdős R., Upton Sinclair, Madách, Lyka Károly és Éber-Takács.*

Külön kell kiemelniünk a budapesti kísérletek eredményeit, melyek iskolai színvonal és szociális milieu szempontjából is az ország egyik legelső intézményében folytak le. Az eredmények, legalább is általános megjegyzések szempontjából, messze felülmúlják a mi adatainkból előtűnő színvonalat. A középiskolai V. osztálytól kezdve a szellemi, lelki és testi élet összes problémái, tudományok, művészetek, műfajok, teljes gazdagságot mutatnak. A legmodernebb írók, kollektív és individuálista beállítottságúak, éppúgy előfordulnak, mint a nemzeti és külföldi klasszikusok. Ezen a ponton látszik vidéken az olvasási lehetőségek és szellemi vezetés hiánya legerősebben.

Ilyen körülmények között ritkán és nehezen jut el a serdülő leány a lelki harmóniáig és ennek irodalmi megfelelőjéhez: a formai művészi kritikához.

VI.

A serdülő ifjúság formai és esztétikai érzéke.

Az irodalomból mindeztideig csak tartalmi elemeket emeltünk ki és kerestük, hogyan áll az ifjúság az író mondanivalójával szemben. Úgy mutattuk be az ifjúság válaszait, mintha az irodalmi művek csak pszichés energiák, feszültségek, lereagálási területei lennének. Amíg az ifjúság a fejlődést erős iramában van, valóban ez is az irodalom főszerepe az ifjúság életében. Teljes szellemi és lelki fejlettséget elért emberre az irodalmi mű a maga egészében hat, csak utólagosan bontja azt szét tartalmi és formai elemekre. Hat reá a tartalom, de csak a formán keresztül. Az ifjú a szerkezetet, a felépítést nem veszi magától észre. A fejlődés egyes szakaszaiban kiragad olvasmányaiból egy-egy motivumot, olyat amely éppen lelki alkatának és helyzetének (konstellációjának) megfelel. A többi rész nem érdekli. A serdülők kritikai érzéke az irodalommal szemben teljes szellemi, testi és erkölcsi szubjektívizmust mutat és mert a serdülés végéig csakis tartalmi elemekre van szüksége, csakis ezeket veszi észre. A serdülés folyamata alatt irányítás nélkül nem tud az ifjú esztétikai értékeléseket tenni. Megfelelő lelki és szellemi vezető kell ahhoz, hogy az ifjú tudjon tisztán esztétikai élményért az irodalomhoz fordulni. Leleki harmónia, szellemi érettség, kiegyensúlyozott pszichés energiák kellenek ahhoz, hogy az irodalom, művészi élmény, ne pedig részleges „kiélési terület” legyen. Mindezekén kívül szükséges még megfelelő környezet is, melyben a szükséges ismereteket megszerez-

hesse. A mi körülményeink között elsősorban és majdnem kizárólagosan az iskolának jut ez a szerep.

Azt a kérdést vetjük itt fel, hogy a tartalmi elemken kívül *milyen művészi és esztétikai mozzanatokot tud értékelni és mit keres e körből az ifjúság az irodalomban?* — Általánosan felismert tény az, hogy az átlagifjúnak nagyon kevés ilyen irányú észrevétele van. Nem érdekli őt az esztétikai magas színvonal, sokszor egyenesen iskolai ízűnek és unalmasnak találja az esztétikai, vagy irodalomtörténeti szempontból ajánlott könyvet. Igen szomorú tény, hogy a tiszta irodalom, a „klasszikusok“ az iskolával vannak asszociálva az ifjúságnál, mégpedig kellemetlenül. Bizonyos műfajokat, bizonyos témaköröket, melyeket az iskola szuggerál tisztelettel emleget, de meggyőződés nélkül. Az élet a maga nehézségeivel harmóniátlaná teszi az ifjú lelkét, az iskola pedig az irodalom „tanításával“ a serdülés zavarai között nem mindig teszi őt képessé arra, hogy a tiszta művészetre rezonáljon.

A) *Regény.* — A tisztán irodalmi értékű kíváncsalmak leginkább a *műfajra* vonatkoznak. Időrendben és mennyiségben is a *regény* vezet. Kedveltségének főoka, hogy az epikai művek pontosan, részletesen, színesen beszélik el a történetet, minden, ami érdekes, le van írva, az olvasó teljes lelki és szellemi passzívsággal átveszi az anyagot. Maga a könyv az élmény; „az író és olvasó azonos lelki rétegei találkoznak“. (1:35) Regényt minden korban és környezetben olvasnak a serdülők. Általában minden olvasórétégnek, a felnőttnek is, a regény a főtápláléka. A legkisebb energiapazarlással teljes képet kap az olvasó, egy másik, előtte ismeretlen világról. Leányoknál és fiúknál először 14 éves korban adtuk fel határozott formában a kérdést: *milyen műfaj* áll hozzájuk közel. Miután a leányok ezen a fokon általában a fejlődés magasabb fokára értek el, nagyobb biztonsággal és nagyobb számban is válaszolnak. A fiúk válaszai hiányosabbak. Később is jóval több leány mutat formaérzékét és esztétikai ítélőképességet, mint fiú. Tisztább a leányok irodalmi orientációjában a művészi elem. 48%-tól 70%-ig nő fel a regényt olvasó leányok száma 14—19 évig. Ugyanekkor a fiúk 8%-tól 50%-ig érdeklődnek a prózai művek iránt.

B) *Dráma.* — Az erkölcsi probléma felmerülése az ifjú

lelkében a *drámához* vezeti az ifjúságot. Leányok főleg szerelmi drámát, elvétve történelmi drámát kívánnak. 20%-tól 140%-ig emelkedik a szám 14—16 év között. Több adatunk nincsen. Fiúk nem jelölik meg pontosabban a műfajt. Dráma, színdarab említése 0.6%-tól 8%-ig fordul elő vallomásaikban, főleg 16 éves kortól felfelé. A leányok dráma iránti érdeklődése nem eléggé mély a serdülés kezdetén, csak később válik a dráma a legkedveltebb műfajukká (15. év); fő olvasnivalójuk a regény és novella. Mint a serdülőknél, úgy a drámában is különböző motívumok fonódnak össze. A néző, vagy olvasó különböző lehetőségek közül a hőssel együtt választja ki az egyetlen lehetségest, s ez nagyobb lelki és szellemi aktivitást követel, mint az epika. A hangsúly a környezetről az emberre kerül, aki természetesen a dráma középpontjában van. A dráma a beleélési lehetőség igen magas fokát nyújtja; a dráma élvezéséhez teljes szellemi és erkölcsi ítélőképességre van már szükség. Drámaélvezés alkalmával olyan körülmények közé kerül az ifjú, ahol beleélésszerűen erkölcsileg cselekedhet, ítélhet, határozhat, győzhet, — embereket lát, akik erkölcsi problémákról vitatkoznak, ugyanolyanokról, amilyenek őt is foglalkoztatják. Jellemző a serdüléskori élményvilágra, hogy az ifjú csakis olyan drámákat olvas szívesen, ahol úgy érzi, hogy a konfliktus magva nem külsőség, hanem komoly erkölcsi alap. Ezért, Schiller a német ifjúság kedvence. — Drámához vezeti az ifjúságot lelki diszharmóniája is. Valami csodás kiemelkedésre, valamilyen nagy élményre vágyik, amely egyúttal erkölcsi tisztulás, katarzis is legyen. Őt a hősök, a fenséges lelkű, emelkedett szellemű emberek érdeklik. Minden nagyság vonzza, amely nagy nyilvánosság előtt, a hős győzelmével végződik.

A regény és dráma keretein belül az ifjú lelki alkatának, a *romanticizmus*, mint irodalmi irány, s a *pathetikus hang*, mint irodalmi stílus felel meg. Innen van a deklamáló dráma iránti lelkesedése. Kívánja a hangos igazságot, az áttütő érveket. Kivételt tesz e tekintetben az iparos ifjúság és a leányok reális csoportja, akik inkább az irodalmi realizmus felé hajlanak. Ha vonzza is őket fenséges, a tragikus és komikus kategóriái, távol állnak tőlük. A győzelmesen elbukó hősből csak a győztest és nem a rezignációt fogják fel. A komikum

értékeléséhez pedig nem állnak kellő magasságban az élet fölött.

C) *Líra*. — Az irodalmi műfajok közül általában legnehezebben a *líra* jut el az ifjúsághoz, ahol a művészi hatást az ember érzelmi életének bizonyos izgalmával jár. (46:65). A líra hatása sokáig nem mérhető esztétikai mértékkel, az ifjúságnál, mert mint más műfajoknál, itt is egyéb elemek zavarják az élményt, másrészt pedig a lelki életük nem fejlődött meg annyira, hogy egyénileg kívánjon és feldolgozzon hatásokat. Sokáig csak annyiban érdekli az ifjúságot a líra, amennyiben praktikusan közel áll hozzájuk, vagy akaraterőt szuggerál. Hazafias versek, az érzelmi élet első komolyabb szükségletei. Jellemző, hogy az étellel inkább szembekerülő mai ifjúság nagyobb százalékban keresi a lírai verseket, mint a drámát. Jobban is ismerik a költőket és ez az egyetlen terület, ahol az iskolai oktatás a kiindulópont. Az ifjúság, mint a realitás alatt szenvedő társadalmi réteg, sok verset olvas és — olvasna, t. i. olyan műveket, melyek nem a klasszikus irodalom tárházából valók, hanem egyenesen az ő lelki világukhoz illenének. Legtöbbször azonban csak vágy marad az erre hajlamos fiatalságban a lírai költészettel való alaposabb megismerkedés.

Vannak mégis *költők*, akik örök barátai maradnak a fiatalságnak. Örvendetes jelenség az, hogy a versolvasók irodalmi érzéke, illetőleg lelki őszinteségrevágása, az igazán nagy költők felé hajtja őket. Az ifjúság nem tűri az álnagyiséget. 40%-tól 20%-ig váltakozik a versolvasó fiúk száma. Legérdekesebb mozzanat, hogy vizsgálati anyagunk szerint majdnem kizárólag iparostanoncok az olvasók, akik általában *Petőfit* és (elvétve) *Aranyt* említik. Más név nem is fordul elő fiúknál. Egy 19 éves mészárosinas megkapó nyilatkozata a következő: „Szeretném olvasni híres költők műveit, nagy emberek életrajzeit. Dante műveit . . . s általában vers . . . nagy írók époszait. Ritkán olvasok, ha valahová húst viszek s újság kerül elém, legelőbb a verseket keresem ki, s ha lehet, kitépem s elteszem. Sajnos, csak éjjel tudok olvasni . . . mindent, ami vers, (*műfajra vonatkozó válasz*), nagy írók komoly műveit, drámát, színművet, vers, vers, vers. Én is írok.“ (Versei egészen gyengék, szétfolyóak, formaérzéke primitív.)

A leányok versolvasása erősebb *iskolai nyomokat* mutat. Akik lírát olvasnak (6%-tól 23%-ig) sűrűn emlegetik a hazafias és irredenta verseket, de a másik oldalon a tudatos versolvasásra, az egyéni hang keresésére is ők mutatnak példát. Ők említik *Ady*-t, *Mécs*-et, *Gyóni*-t, sőt egy járásbíró 16 éves leánya „*Verlaine* hangulatos verseit” és a francia költőket szereti. A magyarok közül feltűnik *Áprily* Lajos neve. Társadalmi rétegződés nincs különösebb hatással leányok versolvasására. Egyenletesen oszlik meg az érdeklődés.

Müller-Freienfels (46) idézett munkáját olvasva, felvetjük azt a kérdést is, milyen az *ifjú fantáziája* irodalmi művek átélése szempontjából? Optikus, vagy emotív? Látja-e, vagy érzi inkább az olvasottakat? Mint végső konklúziót szűrhetjük le a kapott válaszokból, hogy a fiúké optikus, a leányoké emotív. Nagy egyéni eltérések azonban mindkét helyen lehetségesek és valószínűek.

VII.

Befejezés.

Tartalmi és formai kritikával törekedtünk az ifjúság irodalmi érdeklődésének irányvonalát megtalálni. Nyilvánvaló, hogy az ifjú nem érzi át tudatosan azokat az erőket, amikről az ifjúkor lélektana mint intellektuális vágyról, vagy erkölcsi élményről beszél. Valami hajtja őt egyik könyvtől a másikig, egyik tárgytól a másikhoz: a gyermekorban fantáziája, később az intellektuális vágy és cselekvési indítások, a serdülés korában lelki életének egyszerre több alapirányulása is, mind az irodalomhoz vezet.

Az irodalomnak az ember életében az a *lélektani szerep* jutott, hogy bizonyos hiányérzeteket, érdeklődés és szellemi szükségleteket kielégítsen, hogy az ember vágyait a fantázia-élményben beteljesítse. A fantázia síkján, az élet valós igényeit, ú. n. pótkiegészítéssel („Ersatzbefriedigung“-gal) egészítjük ki; azt az életünket, mely a maga valós, biológiai folyamatában annyira hiányos és fogyatékos maradna a képzelet nélkül. Ezek a vágyak és hiányérzetek az ember fejlődésével mindig nemesebbek, magasabbrendűek, szellemiebbek lesznek. Így nyújt az irodalom a gyermek cselekvési ösztönének kielésére alkalmat. A serdülő már erkölcsi alapot, érzelmi életének elmélyülését, valamint tudásvágyának kielégülését nyeri a könyvből. A felnőtt az irodalommal szemben művészi követelményeket állít. Ezzel eljut arra a fokra, ahol az ember irodalmi ízlése végleg formába öntődik.

Főntos szempont az olvasó *társadalmi helyzete* és a *nemek közötti különbség* is. Az ifjúság iskolába járó részének egyelőre kevés kapcsolata van az élettel. Ők élettapasztala-

tokért, világnézetért fordulnak a könyvhöz. A dolgozó fiatal-ságnak az élet elég tapasztalatot nyújt és gyakorlati erkölcsre tanítja őket. Ezért szellemi irányítást, vagy érzéki benyomást várnak. A leányok lelki sajátságaik elmélyítését és passzív helyzetük miatt érzelmi lereagálást kapnak a szép-irodalomtól.

A serdülő ifjú, ha ezen tisztulási folyamat révén el is jut oda, hogy a tartalom mellett *az esztétikumot is észreveszi*, ez nála soha sem lesz elsődleges szempont. A teljes lelki érettségnek, a harmóniának jele az esztétikumnak a befogadása és értékelése s ez csak később, az adoleszcencia befejezésével áll be. A nevelő őszintén kívánja az ifjúságnak, hogy mint Siddharta, Hermann Hesse csodálatos hőse, ők is elérjenek a valódi összhangra, eljussanak a lelki békéig, a nyugodt kontemplációig. A nevelés célja nem lehet az, hogy az ifjúságot teljesen felmentse a küzdelemtől, a serdülés súlyos harcaitól: ez lehetetlen volna. Mint Siddharta-nak, neki is önmagának kell végigharcolnia ezt a harcot. A nevelésnek csak a kivezető utat kell megmutatni. Ez az út pedig nagyrészen az irodalom segítő és enyhítő erejével tehető meg.

Tanulmányunk során úgy tűnik fel néha, mintha túlbecsültük volna a könyv szerepét és elfelejtettük számbavenni az életet a maga erőlyesebb hatóeszközeivel, mikor az ifjúkor lelki alakulásának menetét vizsgáltuk. Az átlagember életét általánosságban külső események irányítják, benne az irodalom háttérbe szorul. A vizsgált ifjúságrétegre vonatkozóan is megállapítható, hogy a könyv már nem romantikus lelki szükségletük, azonban *nagy jelentőségét* nem lehet alábecsülni a serdülő élet válságaiban és kibontakozásaiban. Ez a szerep szűkebb körre szorul ugyan, mint a boldogabb és nyugodtabb korok ifjúságának életében, jelentősége azonban még a mai technikai-gazdasági művelődésben is nagy. A vidéki ifjúság azonban, az irodalom érdeklődő befogadása, belőle való táplálkozása és fejlődésében való felhasználása szempontjából jóval hátramaradottabb, mint a nagyvárosi (fővárosi) ifjúság.

Irodalom.

1. *Baloghy M.*: Az ifjúsági irodalom lélektani alapvetése. J. ŐU. 1934. márc., ápr. 33—37. l.
2. *Baucomont J.*: Lectures d'Enfants Ed. 1930. 461—465. l.
3. *Beke M.*: Az újabb magyar ifjúsági könyvek. J. U. 1926. I. évf. 1. sz. 44—45. l.
4. *Bellesort A.*: Livres pour enfants, Journal des Débats 11. dec. 1929.
5. *Bopp L.*: Das Jugendalter und sein Sinn. Eine Jugendkunde zur Grundlegung der Jugendführung. Freiburg in Br. 1926.
6. *Busse H. H.*: Das literarische Verständniss der werktätigen Jugend zwischen 14—18. Bh. 32. Leipzig 1923.
7. *Busse H.*: Die häusliche Lectüre der Volksschulkinder. Vjschft. für wiss, Päd. 1927. 3. 407—433. l.
8. *Büchler H.*: Az ifjúsági könyvtár hatása és némely kívánalmai. Gy. 1911. 421—430. l.
9. *Bühler Ch.*: Das Seelenleben des Jugendlichen. II. Aufl. Jena G. Fischer 1923.
10. *Bühler Ch.*: Das Märchen und die Phantasie des Kindes. Bh. 17. Leipzig 1918.
11. *Bühler Ch.*: Zwei Knabentagebücher. Quellen und Studien zur Jugendkunde. Hg. v. Ch. B. Jena. Fischer 1925.
12. *Bühler Ch.* Kindheit u. Jugend. 1929. 3. kiad.
13. *Bühler K.*: Die geistige Entwicklung des Kindes. Jena, 1929.
14. *Compayré H.*: L'évolution intellectuel et morale de l'enfant. 4. éd. Paris, 1907. Hachette.
15. *Croner E.*: Die Frauen-Seele in den Übergangsjahren. Langensalza. 1923. Ped. Mag. Heft 1224.
16. *Croner E.*: Die Psyche der weiblichen Jugend. Langensalza 1925. Ped. Mag. Heft. 996.
17. *De Gerando A.*: A leányok irodalmi tanításáról. M. P. 1892. 291—296. l.
18. *Desfeuille J.*: Detektivregények Ed. 1911. Paris, jun. M. P. 1912. 58. l.

19. *Dobján L.*: Népkönyvtárak. Mit olvastassunk gyermekeinkkel és az iskolánkban. Budapest, 1910. Franklin. M. P. 1911. 384. l.
20. *Drózdý Gy.*: Olvasási mániában szenvedő tanulók. Népművelés. 1917. 338—340. l.
21. *Falkenberg H.*: Jugendlectüre und Kulturleben. Kempten 1912. Kösel.
22. *Garcin F.*: La littérature enfantine. Éd. 1928—29. 188—189. l.
23. *Giesswein S.*: Az irodalom nevelő hatása. Népművelő. 1909. XIX. sz.
24. *Gonda G.*: Mi után érdeklődik a gyermek. 5. fejezet.: Mi a legkedvesebb olvasmányod? Gy. 1914. 167—168. l.
25. *Götze H.*: Die psychologische Seite des Jugendschriftenproblems. Langensalza, Zschft. f. Psych. 1928.
26. *Grunewald H.*: Die Lectüre, der schulentlassenen männlichen Jugend. Blätter f. Volksb. und Lesehallen. 1910.
27. *Heine Gerh.*: Die Bedeutung der Dichtkunst für die Erziehung. 1926. Ped. M. 1034.
28. *Hoffmann W.*: Die Reifezeit. Grungfragen der Jugendpsychologie und Sozialpädagogik. Leipzig 1926. Quell. et Mayer.
30. *Jaensch E.*: Neue Wege zur Erziehungslehre und Jugendkunde. Erfurt Stenger 1928.
31. *Kesselring M.*: Erhebungen über die Lieblingslectüre von Kindern und Jugendlichen. Eine experimentelle paed. Studie. In der Zschft. die Lehrerfortbildung. Wien. Prag. Leipzig. bei Haase. Jg. 1920.
32. *Kilián Z.*: Ifjúsági könyvtári tapasztalatok. Gy. 1918. 52—58. l.
33. *Klingebeil H.*: Kind und Buch. Jugendschriftenwart. 1920. Heft. 7.
34. *Köster Herm.*: Die literarischen Interessen der Jugend in den Entwicklungsjahren. Säemann. Heft. 7. Leipzig. G. Teubner 1913.
35. *Lau E.*: Beiträge zur Psychologie der Jugendlichen. Moral- und Social-psychologische Untersuchungen, auf experimenteller Grundlage. III. Aufl. 1925. jul. Belz. Langensalza.
36. *Ligeti B.*: Mit mond a könyveiről maga az ifjúság? J. U. 1934. márc.—ápr. 50. l.
37. *Lippert E.*: Der Lesestoff der Mädchen in der Vorpubertät. Erfurt Stenger 1931.
38. *Lobsien M.*: Gyermekek és a művészet. Zschft. f. Philosophie und Pädagogik. 5. füzet. 1906.
40. *Martos A.*: Adatok a gyermek esztétikai érdeklődésének megismeréséhez. Gy. 1911. 5—6. sz.
41. *Mendousse P.*: L'âme de l'adolescent. Paris 7. kiad. 1930.
42. *Mendousse P.*: L'âme de l'adolescente. 1928. Paris.
43. *Meumann E.*: Einführung in die Aesthetik der Gegenwart. 1908. Leipzig.
44. *Miklós E.*: A nő és az irodalom. Nemz. nőnevelés. 1905. 408—415. l.
45. *Murawsky*: Mittel und Weg einer Jugend- und Volksbildung durch Lectüre. Leipzig. 1914. Kohler.
46. *Müller-Freienfels*: Das künstlerische Geniessen und seine Mannigfaltigkeit. Zschft. f. ang. Psych. B. 4. 65—105. d. 1910.

47. Nagy J.: Mit szeretnek a tanulók olvasni. M. P. 1910. 556—563. 1.
48. Nagy J.: Az irodalmi érzék fejlődése a gyermekben. M. P. 1911. 634. 1.
49. Nagy L.: A gyermek érdeklődésének lélektana. Budapest, 1908.
50. Nagy L.: Az érdeklődés fejlődéstana. M. P. 1907. 193—208., 271—288. 1.
51. Nagy L.: Küzdelem a ponyvairodalom és a rémregények ellen. Népmívelés. I. 172. 1. 1906.
52. Nagy L.: Mese a kontyosról és néhány szó általában a gyermekmeséről. Gy. 1925. 113—114. 1.
53. Nógrády L.: A mese. I. kötet: A gyermekmese. Gyermektanulmányi könyvtár. 1917. Budapest.
54. Nógrády L.: A ponyvairodalom és a gyermek. Magy. Nőegyesület Lapja, 1911. 5. sz.
55. Nógrády L.: Impressionismus a gyermekjátékokban s irodalomban. Gy. 1911. 363—370. 1.
56. Nógrády L.: A gyermek és a mese. Gy. 1914. 337—356., 416—448. 1.
57. Nógrády L.: May Károly ifjúsági iratai. Gy. 1916. 203—208., 357—371. 1.
58. Nógrády L.: Az ifjúsági irodalom bírálati szempontjai Gy. 1916. 469—474. 1.
59. Nógrády L.: Tudományos ifjúsági irodalmunk. Gy. 1916. 600—609. 1.
60. Nógrády L.: Ifjúsági irodalmunk. Gy. 1917. 208., 354—372. 1.
61. Nógrády L.: Az új ponyvairodalom. Gy. 1918. 150—152. 1.
62. Nyíró É.: Az ifjúsági olvasmányok és az otthon. J. U. 1934. márc. ápr. 38. 1.
63. Offert W.: Gyermekjáték, gyermekolvasmány, gyermekkönyvtár. Sæmann. 1911. X. füzet.
64. Paschali D.: Les bibliothèques pour enfants en Amérique Éd. 1930. 478—480. 1.
65. Paucot R.: Le rôle des sciences dans l'éducation. Paris, Colin, 1920.
66. Pekri Pekár K.: A tanulók házi olvasmányairól. Gy. 1911. 29—31. 1.
67. Piaget: La représentation du monde chez l'Enfant.
68. Pintér J.: A középiskolai ifjúság legkedvesebb olvasmányai. Magy. Művelődés. 65. 1. 1924.
69. Quast W.: Die literarischen Neigungen im Kindes — und Jugendalter. Zschft. f. ang. Psych. Bd. 21. 105—165. 1. Leipzig. 1922.
70. Radnóti D.-né: Leányaink és olvasmányaik. Család és iskola. 7—9. sz. 1908.
71. Roderburg A.: Jugendlektüre. Geschichte, Wesen und Wert der Ju-dendschrift. Münster, Copperráth. —
72. Roubakine: Les lectures de la Jeunesse 1930. Éd. 466—470. 1.
73. Rumpf A.: Kind und Buch. Berlin und Bonn 1926. Das Lieblingsbuch der deutschen Jugend zwischen 9 und 16 Jahren. Auf Grund einer Umfrage.
74. Seyfarth Fr.: Führer durch die deutsche Jugendliteratur. Bühl—Baden, 1928.
75. Spranger E.: Psychologie des Jugendalters. Leipzig 1926.
76. Stanley H.: Adolescence, New-York and London, 1911. 2. k.
77. Stern W.: Die Intelligensprüfungen an Kindern und Jugendlichen. II. aufl. Leipzig. 1926.

78. *Stern W.*: Anfänge der Reifezeit. Ein Knabentagebuch. Leipzig, 1925.
 79. *Szitnyai E.*: Mit és hogyan olvasson az ifjúság. M. P. 1897. 467—474, 558—563. 1.
 80. *Thalhofer Fr. X.*: Die Jugendlectüre. Handbücherei der Erziehungswissenschaft. 10. Paderborn.
 81. *Tiling. Mgd. von*: Psyche und Erziehung der weiblichen Jugend. Ped. M. Langensalza 1928. Heft 841. Bleyer.
 82. *Tóth Rezső*: Leányolvasmányokról. Nemzeti nevelés, 1906. 246—258. 1.
 83. *Tumlirz O.*: Einführung in die Jugendkunde. Leipzig 1921.
 84. *Tumlirz O.*: Die Reifejahre. Leipzig 1921.
 85. *Voigts H.*: Das Interesse für die Unterrichtsfächer an höheren Mädchenschule. Zschft. f. ang. Psych. Bd. 24. 225—262. 1. Leipzig. 1924.
 86. *Wachner Ida*: Robinson in der Volksschule. Schul- und Kirchenbote. 2. sz. 1909.
 87. *Weber B.*: Litterature enfantine et Collaboration international. Ed. 1930. 471—474. 1.
 88. *Weissmantel*: Über die geistesbiologischen Grundlagen des Lesegutes der Kinder und Jugendlichen. Augsburg, Filser. 1931.
 89. *Wohlgast H.*: Das Elend unserer Jugendliteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend. Leipzig. 1905. Teubner.
 90. *Zeisel E.*: Der literarische Entwicklungsgang der Jugend. Versuch einer Literaturgeschichte auf jugendpsychologischer Grundlage. Brünn. 1930. Winniker.
 91. *Zollinger M.*: Das literalische Verständniss des Jugendlichen und der Bildungswert der Poesie. Zürich, 1930. Füssli.
-

I. táblázat: Fiúk olvasmányai százalékban.

Életkor	% Mese	% Hős- kultusz	% Kalandos	% Realis- tudomány- + utleírás- humor	% Erkölcsi motívum	% Törté- nelem	% Nem olvas	Vizsgált tanuló
10	18	9.6	42.3	40.3	13.4	—	—	52
11	14	5.9	28.5	30.9	7.1	8.3	—	84
12	11	12.3	40	17.6	7.6	10	—	130
13	1.5	11.4	40.4	18.3	6.1	13	—	131
14	2	12.5	33.1	20.5	9.3	18.6	5.2	165
15	—	12.5	21.1	14.4	17.7	25.9	0.7	107
16	—	4.4	16.1	36.1	16.2	30.7	11	68
17	—	7	15	49.1	17.5	38.6	4.9	57
18	—	3.4	8.6	28.8	34	32.2	4.6	59
19	—	10.2	6.9	14.2	16.4	40.8	3	49

II. táblázat: Leányok olvasmányai százalékban.

Életkor	% Mese	% Leányka főként	% Erkölcsi motívum	% Kalandos	% Törté- nelem	% Realitás	Vizsgált tanuló
11	34.4	44	8.6	10.3	1.7	—	59
12	22	29.5	27.8	18.9	7.5	2.6	79
13	6	36.1	26.5	13.2	8.4	9.6	83
14	—	25.2	35.3	18.1	18.1	14.3	99
15	—	—	53.4	23.2	30.2	20.9	43
16	—	—	48.6	6	51.4	20	35
17	—	—	58.8	17.5	52.9	17.5	17
18	—	—	60	30	10	—	10

III. táblázat: Műfajok szerinti megoszlás:

Fiúk.

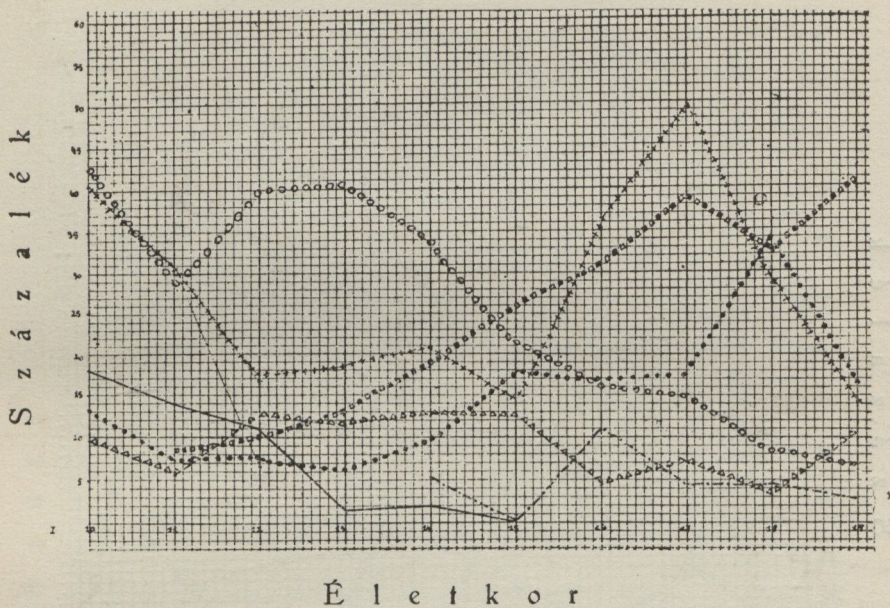
Életkor	% R e g é n y	% D r á m a	% L i r a	Vizsgált tanulók
14	8·1	0·6	—	165
15	21·5	1·8	4·6	107
16	33·8	5·8	7·3	68
17	50·8	8·6	14	57
18	50·8	5	8·4	59
19	—	6	20	49

IV. táblázat: Műfajok szerinti megoszlás:

Leányok.

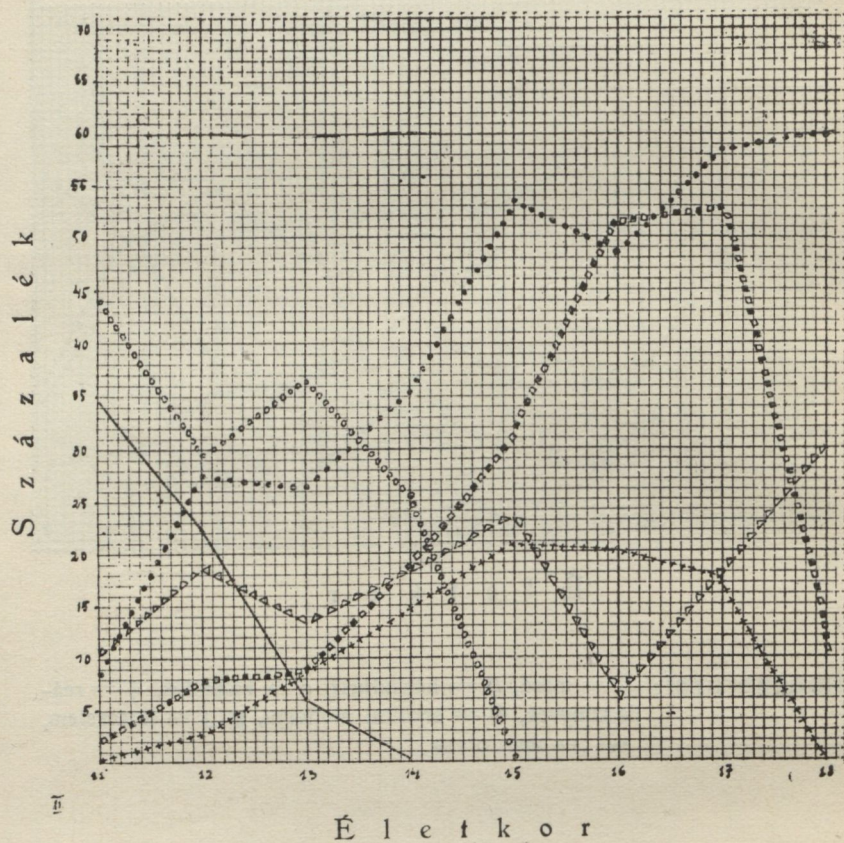
14	48·4	2	6	99
15	60·4	14	23·2	43
16	68·8	2·8	14·2	35
17	65	—	23·5	17
18	70	—	10	10

1a) táblázat: Fiúk olvasmányai grafikusan ábrázolva.

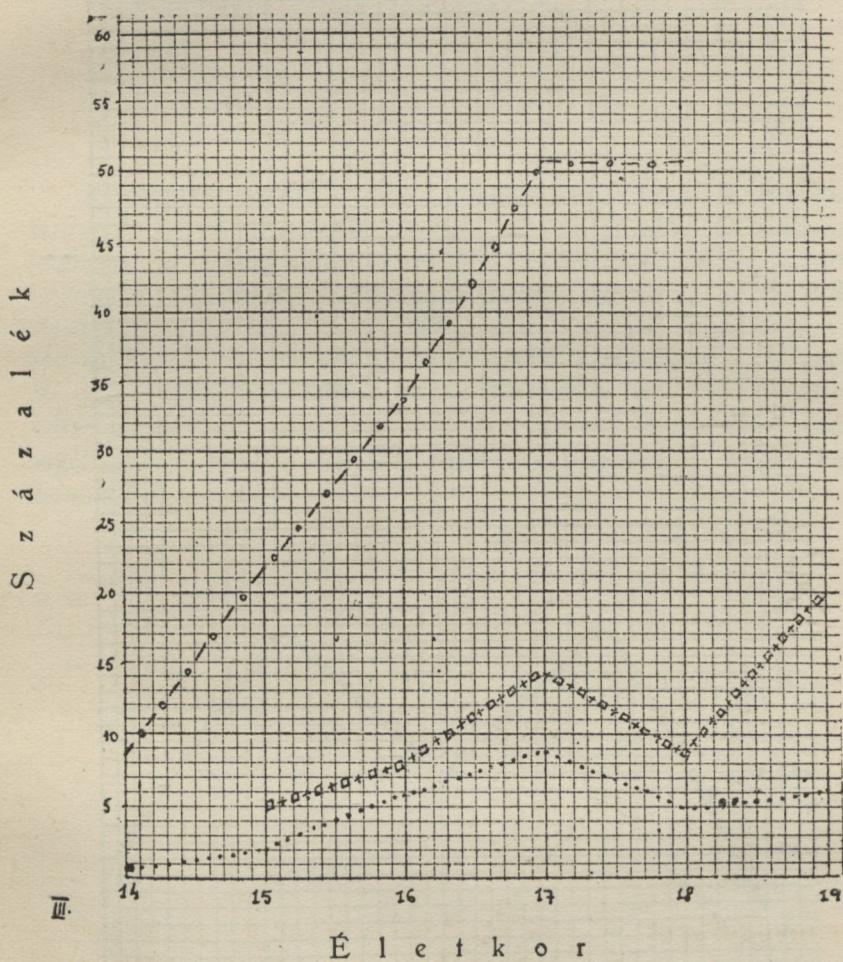
Jelmagyarázat: — = mese, Δ = hőskultusz, o = kalandos, + = reális könyvek, ● = erkölcsi motívum, ■□ = történelem, -.- = nem olvas.

IIa) táblázat: Leányok olvasmányai grafikusan ábrázolva.

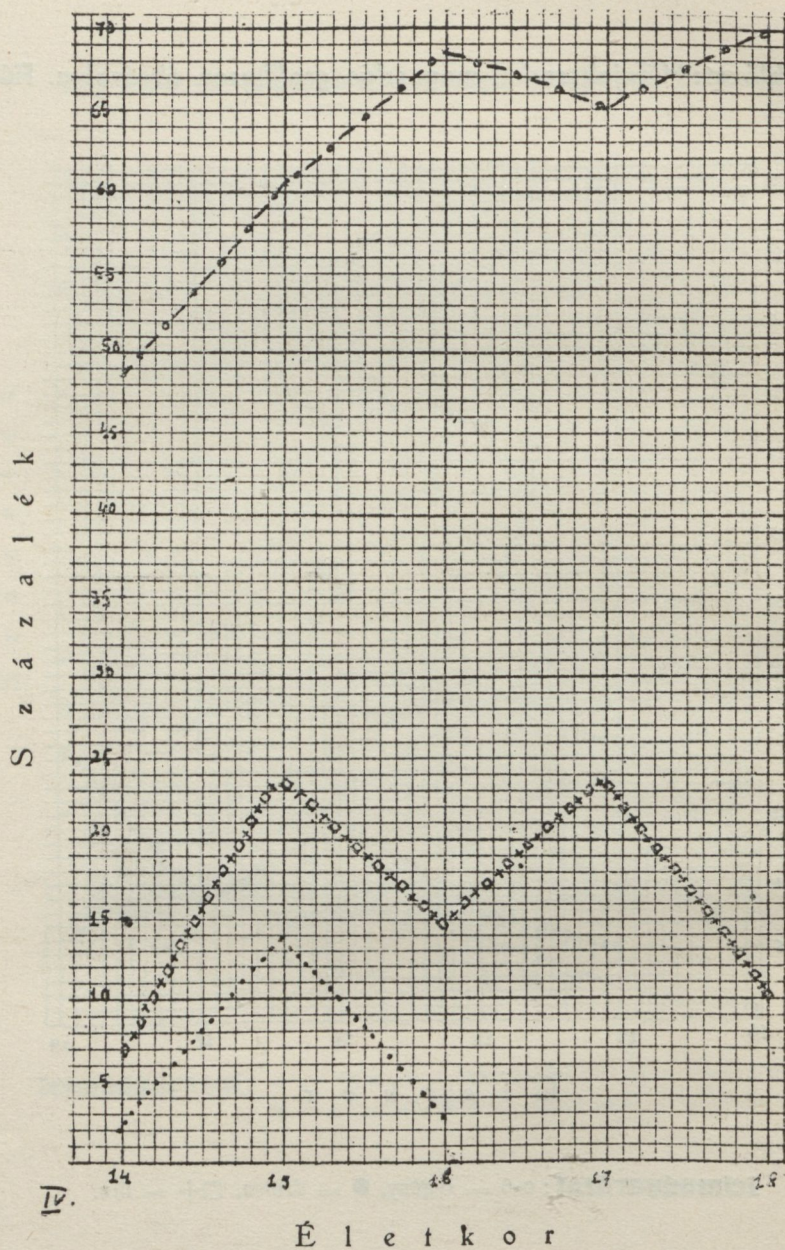
Jelmagyarázat: — = mese, o = leánykatörténet, ● = erkölcsi motívum,
 △ = kaland, ▣ = történelem, + = reális könyvek.

IIIa) táblázat: Műfajok szerinti megoszlás grafikusan ábrázolva. Fiúk.

Jelmagyarázat: o-o = regény, ● = dráma, □+ = líra.

IVa) táblázat: Műfajok szerinti megoszlás grafikusán ábrázolva.
Leányok.

E dolgozat szerzője 1911. július 15-én Vecsésen (Pestm.) született. Az elemi iskolát, továbbá a négy polgárit Orosházán végezte, a középiskola V—VIII. osztályait Békéscsabán, egyetemi tanulmányait pedig Szegeden. Tanulmányúton volt Ausztriában (1932., 1934.). Pedagógiai-lélektani tanulmányaihoz dr. Várkonyi Hildebrand professzor úrtól nyert utasítást. Az ő útmutatásai szerint s az ő intézetében dolgozott és ezért hálás köszönetet mond. Az adatok összegyűjtésénél szíves segítségüket nyújtó iskolák vezetőinek ezúton is hálás köszönetét fejezi ki.

Folyóiratok rövidítése.

A Gyermekek = Gy.

A Jövő Utjain = J. U.

Magyar Paedagógia = M. P.

Zeitschrift für angewandte Psychologie = Zschft. f. ang. Psych.

Zeitschrift für pädagogische Psychologie = Zschft. f. Paed. Psych.

Zeitschrift für Psychologie = Zschft. f. Psych.

L'Éducation = Éd.

Beihefte zur — Zschft. f. ang. Psych. = Bh.

Paedagogisches Magazin = Ped. M.

Säemannschriften für Erziehung und Unterricht = Säemann.

Közlemények a szegedi Ferencz József-Tudományegyetem
pedagógiai-lélektani Intézetéből.

IV. szám.

- I. *Várkonyi Hildebrand*: Közlemények. (Acta.)
- II. *Boda István*: Bevezető a lélektanba. Szeged, 1934.
- III. *Reitzer Béla*: A proletárnevelés kérdéséhez. Szeged, 1934.
- IV. *Tomori Viola*: A parasztság szemléletének alakulása. Szeged, 1935.
- V. *Bódi Ferenc*: A középiskolai földrajzoktatás története Magyarországon az első Ratio-tól napjainkig. Szeged, 1935.
- VI. *Berend Klára*: Az ifjúság irodalmi érdeklődése. Szeged, 1935.

1936/37

41

B 88766

